

בצרון

ירחון למדע, לספרות ולבעיות הזמן

נוסד על-ידי חיים טשרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

העורכים: נחום גלאצר (עורך-תורם), צבי וולפסון, שמעון הלקין
 חיים ליף — חבר המערכת
 מנהל המערכת: משה טשרנוביץ

שנה כ"ה (כרך מ"ט) שבט-אדר, תשכ"ד חוברת ג' (242)

ה ת ו כ ן

- הפרשה של יהודי אלג'יר: משמעותה הלאומית והחברתית
- 129 אריה מרטקובר
- 141 השבועה (שיר) ש. שלום
- 142 מורים (סיפור) עבר הדני
- 148 צונץ והעדה היהודית באשכנז נחום גלאצר
- 154 הדג של יונה הנביא (מתוך רשימות דרך) ימימה טשרנוביץ-אבירר
- 158 בעינים כעיני הפרחים (שיר) רחלה ככלי
- 159 גרמניה החדשה והיחס ליהודים י. מישאל
- 162 מחודש לחודש יצחק עברי
- 165 הערכות ודברי בקורת: חיים הזו כחוקתו עומד משה שטיינר
- סקירות ורשימות:
- 169 (א) „הכימה“ — ממוסקבה ועד תנה חיים ליף
- 171 (ב) „מהר"ם מרוטנברג ב„פאלקסבינע“ יעקב יוזליץ
- 172 י ד י ע ו ת

„בצרון“
 1141 ברודוויי
 ניו-יורק

BITZARON

THE HEBREW MONTHLY OF AMERICA

Founded by CHAIM TCHERNOWITZ (RAV TZAIR)
Editors: NAHUM GLATZER (Contributing Editor)
HARRY WOLFSON, SIMON HALKIN (S. Israel)
HAYIM LEAF, Associate Editor
Managing Editor: MAURICE E. CHERNOWITZ
Twenty-Fifth Year of Publication

Vol. XLIX SHVAT-ADAR, 5724 (January-Feb., 1964) No. 3 (242)

CONTENTS:

National and Social Implications of the Algerian Exodus	<i>Aryeh Tartakower</i>	129
The Oath (Poem)	<i>S. Shalom</i>	141
Teachers (Story)	<i>Ever Hadani</i>	142
Leopold Zunz and the German Jewish Community	<i>Nahum N. Glatzer</i>	148
The Whale of Jonah — Impressions From Argentine	<i>Yemima Tchernowitz-Avidar</i>	154
With Eyes As the Eyes of Flowers (Poem)	<i>Rabela Bavli</i>	158
The New Germany In Its Relation to the Jews	<i>I. Mishael</i>	159
Reviews of the Month	<i>Itzhak Ivry</i>	162

EVALUATIONS AND BOOK REVIEWS:

Hayim Hazaz: The Extremist Groups In a New Light	<i>M. Steiner</i>	165
---	-------------------	-----

NOTES AND COMMENTS:

(a) The Habimah Theatre	<i>Hayim Leaf</i>	169
(b) The Sage of Rotenberg	<i>J. Joselit</i>	171
News and Events		172

BITZARON
1141 Broadway
NEW YORK
MU 6-7680

בַּצְרוּן

נוסד עלידי חיים משרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

שנה כ"ה (כרך מ"ט) שכמ-אדר, תשכ"ד חוברת ג' (242)

הפרשה של יהודי אלג'יר: משמעותה הלאומית והחברתית.

מאת אריה טרסקובר

א.

יש לא מעט מן המחר, ועתים מן הפאראדוקסאלי, בגורלם של יהודי הגולה בשנים שלאחר השואה. אף אחת מן הנבואות המרובות שבהן נתברכנו בדור האחרון, לא נתקיימה, ויש שמה שקרה היה בדיוק ההיפך מן המשוער. כסבורים היינו שהלקח הנורא של ימי השואה די היה בו כדי לבער את הנגע של שנאת ישראל, ושבני עמנו יזכו להבא לחיי כבוד, בכל מקום שהם; שהבעייה העיקרית תהיה שיקומם הכלכלי של מאות אלפים יהודים שניצלו מן החורבן בעור שיניהם; שלעומת זאת תבוא לידי סיומה פרשת הנדודים בחיינו, שהיתה מנת חלקנו בכל ימי הגולה, ובפרט בדורות האחרונים, שכן מעמדנו האזרחי האיתן יבטל ממילא אחד הנימוקים העיקריים של תופעה זו; וששוב לא תפקדנו מכת הטמיעה, כי נתחשלה בימי השואה הכרתם העצמית של היהודים, וגדל המרחק ביניהם לבין אומות העולם.

כאמור לא נתאמתה אף אחת מן ההנחות ההן. שנאת ישראל לא נעלמה, והיא מהווה גם כיום אחת הבעיות העיקריות בחייהם של יהודי הגולה, כפי שהיה בשנים ובדורות הקודמים; בעיית הלחם לא זו בלבד שלא נסתבכה, שחולה מלהיות אחת הבעיות החשובות בחיי היהודים לא רק בארצות המערב, אלא גם

במזרח-אירופה; במקום היציבות המקווה באה שוב תקופת נדודים, מן הגדולים בתולדות ישראל, אמנם הפעם לא בצורת מעבר מגולה לגולה, אלא כעליית ההמונים למולדתם החפשית; ואילו בעיית הטמיעה לא זו בלבד שלא ירדה מעל הפרק, אלא עלתה בדחיפותה פי כמה על מה שהיה במאה הקודמת ובראשית המאה הנוכחית, ואין צריך לומר על הדורות שלפני כן.

לא כאן המקום להתעכב על הסברן של תופעות אלה. יודגש רק אפיין הבלתי-ירגילי, והמסקנה הנובעת מכך, שאף כיום אין מקום לדברי נבואה ביחס לאומית, שתפקידה להתגבר על התופעות השליליות ולהגן על ענייני האומה לאומית, שהפקידה להתגבר על התופעות השליליות ולהגן על ענייני האומה בארצות פיזוריה; ועם זאת שומה עלינו לדעת שדור תהפוכות הוא הדור הנוכחי, ואף מורה נבוכים חדש ספק אם ימצא מוצא מן המבוכה.

על רקע זה הבלתי-ירגילי, ותכופות גם בלתי-הגיוני לכאורה בחיי העם בימינו, יש להסביר הפרשה של יהודי אלג'יר שבה הגיע המוזר כנראה לשיאו. וכאן לא ענין של תופעה קטנת ממדים. ציבור של מאה וחמשים אלף נפש, לפחות, כי יזח לפתע פתאום, ורובו יצא את הארץ על מנת לנוד למרחקים, ונדודיו בניגוד להתפתחות העניינים בדור האחרון אינם מופנים למולדתו, אלא מטלטל עצמו מגולה לגולה — תופעה כזאת אומרת: דרשני!

חיוון זה מעמידנו לפני ארבע קושיות, העשויות להכניסנו בתוך תוכם של העניינים ושל הפרובלמטיקה הקשה הקשורה בהם:

(א) מדוע הוטל על יהודי אלג'יר לצאת את הארץ שבה ישבו אלפים שנה ואולי גם יותר?

(ב) מדוע באה יציאתם לפתע פתאום שעה שהצפוי להם היה פחות או יותר ברור כמה וכמה שנים לפני מועד יציאתם?

(ג) מדוע העדיפו לצאת לגולה חדשה במקום לעלות למולדתם?

(ד) מה הן הבעיות בהן הם נתקלים בארץ החדשה ומה צפוי להם לקראת הימים הבאים?

ב.

עד שננסה להשיב תשובה לשאלות אלה, שומה עלינו להעיר הערות מספר ביחס לעברו הרחוק וגם הקרוב של ציבור זה, שכן גם שם בולט אופיו הבלתי-ירגילי, וייתכן שלא מעט ממה שקרה בשנים האחרונות, מקורותיו טמונים בהתפתחות העניינים בדורות הקודמים.

כבר הזכרנו את גילו של ציבור זה, שהוא אחד הוותיקים בחיי האומה, איש כנראה לא ידע לקבוע בדיוק מתי הגיעו ראשוני היהודים שמה, אם מיד אחרי חורבן הבית השני, או אולי עוד לפני כן; ברור על פנים שתולדותיהם של יהודי אלג'יר מתחילות בערך בראשית הספירה האזרחית, ושהם קדמו מאות בשנים לערבים; רק האוכלוסיה הבארבארית בדרום הארץ קדמה להם. במשך מאות ואלפי בשנים שהם ישבו כאן, רבות עבר עליהם, תקופות של חיים בטוחים ותקופות של סבל, בהמשך הימים נצטרפו אליהם יהודים מארצות אחרות, ביחוד

מבין יהודי ספרד אחרי הגירוש הגדול, ולעומת זאת לא נסתמנה בתהליך הדורות יציאה משם בממדים של ממש. משטר הלך ומשטר בא; רומאים, בארבארים, ואנדאלים, ערבים, תורכים, צרפתים, ואילו היהודים נאחזו באדמת הארץ ולא זו ממנה; לא רק אחד היישובים הוותיקים היו, אלא גם אחד היציבים.

לתופעה בלתי־רגילה זו, שאנו נתקלים בה בכל זאת גם בכמה וכמה יישובים אחרים במזרח הקרוב, נצטרפה שנייה, והיא כבר ענין של אלג'יר בלבד. זה היה היישוב הראשון והיחידי במזרח הקרוב שהוענקה לו אזרחות של מדינה מערבית, ולא של מדינה סתם, אלא של אחת המעצמות הגדולות בזמן ההוא. לא כאן המקום להסביר את השתלשלות המאורעות שבעקבותיה הפכו יהודי אלג'יר במחיידי אחת בשנת 1870 לאזרחי צרפת; מאורע זה ערכו רב וייתכן גם מכריע בהתפתחותם הפנימית. רגילים לראותו כנקודת מוצא לטמיעתם של יהודי אלג'יר שנתקדמה כאילו יותר מזו של יישובי ישראל בשאר הארצות. יש דברים בננו, אך לעומת זאת מתעלמים מתופעה אחרת, חיובית ביסודה, הראויה שתודגש גם היא לא פחות מעובדת הטמיעה. אמת, שיהודי אלג'יר נטמעו בקצב מהיר למדי ושהטמיעה הורגשה במיוחד בדור הצעיר ששערי בתי־ספר פומביים מטעם השלטונות הצרפתיים היו פתוחים לפניו, ולפיכך לא הוקמו כאן מוסדות חינוכיים מיוחדים עבור ילדי ישראל בדומה למה שקרה בארצות אחרות במזרח הקרוב. אולם זו היתה טמיעה לשונית בלבד, לא תרבותית, וגם לא חברתית. טמיעה תרבותית עמוקה כזו שבארצות המערב, שהגיעו בהן היהודים לשורות הראשונות של אנשי רוח, לא נודעה באלג'יר. השפה הצרפתית הפכה לשפת רוב האוכלוסייה היהודית, אולם תרבות של ממש לא הוקמה בה, פרט למקרים יוצאים מן הכלל. הטמיעה החברתית אף היא לא היתה ניכרת. בין האוכלוסייה הצרפתית לבין היהודים לא היו קיימים כמעט כל קשרים. איש מן הצרפתים — וגם לא מבין האוכלוסייה הערבית — לא ראה את היהודים כצרפתים על אף אזרחותם הצרפתית ועל אף השפה הצרפתית השגורה בפה; הם היו עדה בפני עצמה, בעלת חיים ומנהגים משלה, ללא רצון — משני הצדדים — להיחפך לחלק מן האוכלוסייה הצרפתית. לא מעט השפיע בגיבוש מצב זה אפיים של הצרפתים באלג'יר, שהצטיינו רובם בגישתם הריאקציונית ובאנטישמיות שלהם; ושוב השפיע כנראה גם רצון היהודים לשמור על מעמדם המיוחד. אפילו אותם חלקי האוכלוסייה היהודית שבתוקף פעילותם המקצועית היו עתידים כאילו להתמזג באוכלוסייה הצרפתית, כגון מורים בבתי־ספר פומביים, פקידים, שוטרים וכו', נשארו בכל זאת בחייהם החברתיים בגבולות הציבור היהודי בלבד.

אולם אם במובן זה לא הרחיקה הטמיעה, והעיקר לא העמיקה לכת, הרי לא היה ספק ביחס לקשרים המדיניים וגם לקשרי נאמנות עם צרפת. אזרחותם הצרפתית של יהודי אלג'יר לא היתה ענין פורמאלי בלבד. הם ראו בצרפת מדינתם הם, שיש להתגאות בה ושיש למלא בשלימות החובות כלפיה. מכאן, בין היתר, השתתפותם הרבה בצבא הצרפתי, והמספר הרב של אלה שמתו על הגנת מולדתם זו, בעיקר במלחמת העולם הראשונה; ושוב נודע חלקם הרב של היהודים כשחרור הארץ מימי הגרמנים ומידי משטר וישי התלוי בהם במלחמה

האחרונה; כאן נתגלה גם אותו דבר שבא להם במידה רבה בזכות מעמדם כאזרחי צרפת: אומץ רוח רב וכשרון לעמוד על זכויותיהם ועל כבודם. העלבון שבמצב היהודים ברוב הארצות במזרח הקרוב, כמעט ולא הורגש כאן; נתיישר גבם ונתחשלה הכרתם העצמית.¹

ג.

התופעות שעליהן דובר עד כה, יש בהן משום תשובת מה, או לפחות ראשית של תשובה, לשלוש השאלות האחרונות, שנוסחו לעיל. לא כן ביחס לשאלה הראשונה. אם בניגוד למסורת של דורות ועשרות של דורות קודמים הוכרחו יהודי אלג'יר בפעם הראשונה בתולדותיהם לצאת רובם את ארצם, הרי השפיעו כאן השפעתם בודאי גורמים בלתי-רגילים. שנים מהם תופסים מקום בראש. הראשון מבחינת הזמן, אף אם לא הוא שהכריע, היתה המתיתחות הגוברת ביחסי היהודים ושכניהם הערבים כתוצאת המאורעות בא"י. גורל יהודי אלג'יר דומה במובן זה לגורל היהודים בשאר ארצות ערב, ואם לא סבלו במשך שנים רבות כפי שסבלו יהודי עיראק, מצרים או סוריה, הרי לא היה הדבר כן אלא בזכות העובדה שנמצאו בחסותו של שלטון צרפת שלא היה מוכן לסבול תופעות מסוג זה; ואילו עם חיסולו של שלטון זה מיד גדלה הסכנה. כבר אחת מהצהרותיו הראשונות של מי שהיה עתיד להיות שליטה של הארץ, על מאה אלף חיילים שהוא אומר לגייס בכדי "לשחרר את פלסטין", היתה עשויה לעורר ההרגשה בקרב יהודי אלג'יר על הצפוי להם במשטר זה. כאן מתחילה השפעתו של הגורם השני שהוא כאמור נהפך לעיקר: המאבק לשיחורור הארץ משלטונה של צרפת ולהקמת מדינה ערבית עצמאית במקומו. מאבק זה שנמשך שבע שנים רצופות והגביר פי כמה המתיתחות בין האוכלוסייה הצרפתית והערבית, ממילא גרף לתוכו גם את היהודים. להלכה הם היו כאילו ניטראליים, וגם הכריזו על כך לא אחת; ואילו למעשה אהדתם המלאה היתה עם הצרפתים, ואין לתמוה על כך שהרי מידי צרפת הם קיבלו האזרחות הצרפתית, והודות לשלטונה עלה מעמדם המדיני והמוסרי פי כמה בהשוואה עם הדורות הקודמים. נעשו אמנם כמה וכמה נסיונות ע"י ראשי המרד לשכנע את היהודים שישתפו פעולה אתם "לשיחורור המולדת המשותפת", אולם כל אלה (בניגוד למצב בשאר הארצות בצפון אפריקה שהיו פעם בחסותה של צרפת, וביחוד בניגוד למארוקו, ששם יהודים לא מעטים נצטרפו למפלגה הערבית הלאומנית) נשארו ללא תוצאות של ממש, ולא זו בלבד אלא שבשנים האחרונות גדל חלקם של היהודים באירגון הטירוריסטי הצרפתי שאמר לשמור על "אלג'יריה צרפתית" אפילו נגד החלטותיה של ממשלת צרפת. היה אפוא בודאי מקום לחשש שעם ההכרזה על עצמאותה של הארץ יסתבך

1) ראה על תולדות יהודי אלג'יר ובמיוחד על מה שעבר עליהם בימי משטר וישי, הספר: Michel Ansky, Les Juifs d'Algerie du Decret Cremieux a la Liberation, Paris 1950, 374p. ספר זה הופיע גם בתרגום עברי תחת השם: יהודי אלג'יריה מצו כרמיה עד השחרור, מאת מיכאל אנסקי, תרגם מצרפתית אברהם אלמאליח, ירושלים תשכ"ג, עמ' 207.

בהרבה מצבם של היהודים. בחוזה בין ממשלת צרפת לבין המפלגה הלאומנית הערבית שלידה עבר שלטון הארץ, הובטח אמנם אחרי משאומתן קשה למדי מעמדם של היהודים בדומה למעמד הצרפתים, כלומר, גם להם ניתנה הזכות לשמור במשך תקופת מעבר של חמש שנים על אזרחותם הצרפתית נוסף על האזרחות האלג'ירית החדשה, והובטח להם שיווי זכויות במדינה החפשית ללא הפלייה ביניהם לבין שאר התושבים. אולם התנגשויות הדמים התכופות ביניהם לבין האוכלוסייה הערבית, האוויריה של פרעות שהורגשה במקומות לא מעטים, וצעדי שרירות שנקטו בהם השלטונות החדשים מלכתחילה, נוסף על ההכרזות האנטי-ישראליות שעליהן דובר לעיל, שימשו ליהודים כאזהרה מספיקה. כתשובה לכל אלה באה היציאה ההמונית החל בערך במחצית שנת 1962 ואילך. במשך שנה אחת, ואף פחות מזה, כמעט ורוקנה אלג'יריה מאוכלוסייתה היהודית; כמאה ועשרים אלף יצאו את הארץ, רובם הגדול בדרכם לצרפת.

כאן איפוא המעבר לשאר השאלות המצפות עדיין לתשובתן. בראש וראשונה: מדוע באה יציאה זו בדרך כה פתאומית? הן גם מתוניסיה וממארוקו, שאף הן נשתחררו משלטון צרפת יצאו חלקים גדולים של אוכלוסייתן היהודית, אולם יציאתם היתה בהדרגה שנה אחרי שנה (במארוקו הפריעו אמנם השלטונות במשך כמה שנים בעד היציאה) ועדיין היא נמשכת. מדוע לא סודרו העניינים בצורה דומה באלג'יריה? איש לא הפריע ליהודים לצאת ארץ זו גם בשנים הקודמות; נהפוך הוא, היציאה בימי השלטון הצרפתי היתה חפשית בהחלט, ואף את הונם ניתן ליהודים להוציא ללא הגבלה; לא חסרו גם בימים ההם, ביחוד בימי המאבק המזויין, דברי אזהרה מטעם כמה וכמה מוסדות יהודיים ליהודי אלג'יריה, שלא ימשיכו לשבת בארץ, אלא יצאו כל זמן שאפשר לצאת בתנאים נוחים. בכל זאת נשארו דברים אלה בחינת קול קורא במדבר; מספר היוצאים בזמן ההוא כמעט ואפשר היה למנות על אצבעות הידים, ורק לבסוף התחילה היציאה, שהיה לה יותר אופי של בריחה המונית מאשר של יציאה פחות או יותר מסודרת.

הסיבות של תופעה זו, שבסופו של דבר נהפכה לרועץ ליהודי אלג'יריה, היו בעיקר פסיכולוגיות. במידה לא קטנה פעל בלי ספק חוסר נכונות פנימית לצאת את הארץ. ציבור שלא טעם טעם של הגירה בדורות הקודמים ושניקשר באדמת הארץ קשר של מאות ואף אלפי בשנים, לא ייהפך לציבור של מהגרים ללא לחץ קשה מן החוץ, ולחץ זה לא הורגש עד הומן האחרון. ועוד פעלה פעולתה הרבה ההשלייה שאולי ירחמו מן השמים, ושלטון צרפת ימשך בארץ זו. היהודים לא האמינו בניצחון המורדים, כי לא רצו להאמין בו, כשם שלא רצו להאמין הצרפתים, ורק כאשר בסופו של דבר לא נשאר מקום להשלייות, לא ביחס להמשך השלטון הצרפתי ואף לא ביחס לחלוקת הארץ לשני אזורים, הערבי והצרפתי, רק אז בא הרגע הטראגי של בריחה. ושוב השפיע השפעתו הרעה גורם כלכלי. על אף המלחמה האכזרית שנמשכה כמעט בלי הרף בין המורדים לבין הצבא הצרפתי, לא סבלה הארץ בשנים ההן מבחינה כלכלית, נהפוך הוא, דווקא בשנים ההן גברה מאד הפעילות הכלכלית, שכן השקיעה צרפת סכומים עצומים בהחזקת הצבא, וסכומים אלה רובם הוצאו בארץ גופא בהגבירים הקצב

של חיי כלכלה. היהודים כתושבי ערים וכעוסקים במסחר ובתעשייה, נהגו הנאה רבה מפריחה מלאכותית זו, שהפחיתה עוד יותר הנכונות לחסל את העסקים ולאחר במקל נודדים.

ד.

בכל זאת בסופו של דבר באה היציאה ההמונית, והשאלה שהיא בוודאי העיקר מבחינה לאומית נשאלת: מדוע לא הפכה יציאה זו לעלייה, כלומר: מדוע לא כוונה לישראל, אלא רובה בחרה בארץ אחרת מארצות הגולה? משמעותה הקשה של שאלה זו בולטת כפליים לאור העובדה שזה הוא המקרה הראשון והיחיד של ממש בשנים שלאחר השואה של חיסול יישוב יהודי בארץ מסוימת מבלי שהחיסול ילבש צורה של עלייה. היו מקרים לא מעטים של יציאתם השלימה, או כמעט השלימה, של יהודים מן הארצות אם במזרח-אירופה (בולגריה, יוגוסלביה, פולין, ובמידה לא קטנה גם רומניה) או במזרח הקרוב (תימן, לוב, עיראק); בכלן ללא יוצא מן הכלל היה פירושה של היציאה חיסול הגולה על ידי מעבר לישראל. במידת מה נשבר כלל זה עוד כלפני שנתים או שלוש, כאשר יהודי קובה יצאו רובם את ארצם ובחרו במקומות חדשים בארצות הסמוכות, בעיקר בארצות הברית; אולם ערכו הממשי של מקרה זה היה מוגבל למדי, שכן דובר באוכלוסייה של אלפים ספורים בלבד, ונוסף על כך השפיעה כנראה השפעה לא מעטה התקוה, שאולי ישתנה שוב המשטר בארצם הקודמת ואפשר יהיה לחזור שמה ולחדש החיים כקדם. אין מקום לנימוקים אלה במקרה של יהודי אלג'יריה, לא הרי אוכלוסייה של אלפים אחדים כאוכלוסייה של מאה ועשרים אלף; ולא ענין של פליטים כאן, שכוונתם לחזור לארצם כעבור זמן מה, אלא מהגרים היודעים שיציאתם היא יציאת קבע, ואם בכל זאת יציאה המונית זו מובנה לא חיסול גולה נוספת, אלא חילופי גולה בגולה, הרי זה בוודאי מקרה קשה, בלי ספק אחד הקשים בתולדות האומה בזמן האחרון, ויש להתחקות יפה על שרשיו, בכדי שנדע להעריך משמעותו ולהבין את לקחו להבא.

יש להעיר בראש וראשונה שפעלו במקרה זה כמה וכמה גורמים חיוביים ביסודם, המסבירים מבחינה אנושית פשוטה מה שקרה. היהודים פנו לצרפת, יען כי רובם הגדול הם אזרחי צרפת, והיתה להם הזכות, המשפטית ואולי גם המוסרית, להניח שצרפת היא מולדתם, המחוייבת לפתוח שעריה בפניהם כשם שהיא פותחת בפני הצרפתים החוזרים גם הם מאלג'יריה, אף אם ממדי יציאתם לפי שעה אינם כה גדולים יחסית כממדי היציאה היהודית, ואמנם השלטונות הצרפתים קיבלו הנחה זו כמובנת מאליה, ולא זו בלבד שאינם שמים כל מכשולים בדרך כניסתם של יהודי אלג'יריה, אלא מגישים להם בדיוק אותה עזרה שממנה נהנים הצרפתים. דבר זה לכשעצמו משמש גורם ממדריגה ראשונה המפנה כאילו באופן אוטומטי לצרפת כל אלה מבין יהודי אלג'יריה שבחיהם אינו פועל נימוק חזק אחר, העשוי לשנות את הכיוון בנדודיהם. ועוד: קליטתם בצרפת היא קלה מבחינה לשונית, החשובה לא פחות מענין האזרחות. המהגרים רובם באים לארץ ששפתה היא שפתם, והם אינם נתקלים בכל קשיים במשא ומגע עם האוכלוסייה המקומית.

זה הוא כנראה המקרה הראשון מסוג זה בתולדות ההגירה היהודית. שעה שהמהגרים לארצות הברית, לארצות אמריקה הלאטינית, לקנדה, לדרום-אפריקה ועוד, הוטל עליהם להתגבר על קושי הרב של אי-ידיעת לשון הארץ (דבר זה נכון במידה רבה גם ביחס לעלייה לישראל), לא נודע כל קושי מסוג זה בצרפת. הנימוק הלשוני ערכו רב בתולדות ההגירה. אם יוצאי אנגליה פנו (ופונים גם היום) לרוב לארצות-הברית ולדומיניונים הבריטיים, ואם ההגירה הספרדית והפורטוגזית והאיטלקית פנו (ופונות גם היום) בממדים כה רתבים לדרום-אמריקה, הרי אחת הסיבות החשובות לכך היא ידיעת שפת הארץ שבה הם אומרים למצוא לחמם; ברור איפוא שגם במקרה של יהודי אלג'יריה רב ערכו של גורם זה. חשוב משפיעה השפעה רבה הקוניוגקטורה הכלכלית בצרפת. ארץ זו נהנית מפריחה כלכלית שלא רבות כמוה בימינו. לפיכך לא זו בלבד שכניסת מהגרים חדשים איננה מעוררת — פרט למקרים בודדים — תגובה של איבה בקרב האוכלוסייה המקומית, כפי שעשתה תכופות בשנים הקודמות, אלא המהגרים עצמם קל להם יותר להסתדר. ואחרון אחרון, יש הדואגים לגורלם במקום. דואגת לא מעט הממשלה במסגרת מפעל העזרה לפליטים, דואגים כמה וכמה מוסדות יהודיים, דואגת גם האוכלוסייה המקורית. לא תמיד הדאגה מספיקה, ולא תמיד מוגשת העזרה בצורה רצויה, אולם קיומה בממדים רחבים למדי אינו בגדר ספק, ואף זה משמש גורם בעל-כח משיכה לא קטן.

לאור מה שנאמר עד כה יובן טיבה של היציאה ההמונית, אולם היא ודאי שאינה מוצדקת מבחינה לאומית. איש לא יצטער על כך שמהגרי אלג'יריה לא יצאו לארצות-הברית, או לקנדה, או לארץ אחרת, ששימשו כארצות קליטה למהגרים יהודים בשנים או שלושה דורות אחרונים; אולם יש להצטער צער רב על שרק חלק קטן מהם פנה לישראל. ברור שישראל לא תוכל לעמד בהתחרות עם צרפת. אמנם גם כאן מוגשת עזרה לא מעטה לעולים מטעם הסוכנות היהודית ומטעם ממשלת ישראל; וגם כאן מצבה הכלכלי של הארץ הוא איתן למדי ומאפשר קליטת עולים לאלפים ולעשרות אלפים. אולם מעלות כמעלותיה של צרפת שהוסברו לעיל, אין בה. בכדי שזרם היוצאים יפנה בכל זאת למולדת האומה, דרוש איפוא גורם חזק מסוג מיוחד, והוא כנראה לא היה קיים במקרה דנן.

ה.

אנו מגיעים תוך כדי כך לנקודת הכובד בבעייה זו, שערכה רחוק מלהיות מוגבל למקרה של אלג'יריה בלבד, אף כי כאן זכה לביטוי חזק ביותר; שהרי הגורם שהיה חסר בכדי לכוון את המהגרים לישראל, היא ההכרה הלאומית. העליות לפני קום המדינה (דבר זה נכון בעיקר ביחס לשלוש העליות הראשונות, אולם במידה לא קטנה כוחו יפה גם ביחס לשאר) פנו לא"י לא בגלל גורמים כלכליים אלא בכדי להגשים רעיון שלא היה כל קשר בינו לבין טובתם הבלתי-אמצעית, בין אם הכריע רעיון הקמת בית לאומי בא"י, כיבוש העבודה, או הגשמת אידיאלים חברתיים (פעמים גם דתיים) מסויימים. גורמים אלה הניעו אותם ללכת לא לארץ שתבטיח להם פרנסה וחיים ללא רדיפות (כגון ארצות-הברית שהיתה

או הארץ העיקרית של קליטת מהגרים), אלא להקים חיים חדשים בשממה תוך כדי מאמץ שלא רבים הדומים לו בדברי ימי החברה האנושית.

עם הקמתה של מדינת ישראל נדמה היה שאין צורך בהכשרת הלבבות בכדי לכוון בני האומה למולדתם. כבר בשנים הקודמות דחקה א"י יותר ויותר רגלי ארצות אחרות כארץ הקליטה של מהגרים יהודים; ואילו בתקופתנו, כאשר נעלמו ההגבלות שחסמו הדרך לקראתה, והוכרו על זכותו של כל יהודי לעלות למולדתו, אפשר היה להניח שיפנו שמה פליטי האומה, ובראש וראשונה יפנו אליה המבקשים אדמה חדשה תחת רגליהם. ואמנם ההתפתחות במשך שנים ארוכות למדי הצדיקה לכאורה הנחה זו. חיסול הגלויות במספר ארצות רב בא תוך כדי העברת תושביהן לישראל; לא היה צורך — או נדמה היה שאין צורך — בגורמים נוספים. הוברר אמנם לא אחת שקליטת עולים המגיעים ללא הכרת התפקידים הקשורים בהקמת הבית הלאומי נתקלת בקשיים. אולם עקרון העלייה הרחבה לא נפגע לכאורה.

המקרה של יהודי אלג'יריה עלול לערער הנחה זו ביסודה. בפעם הראשונה היועמדנו בפני עובדה שציבור גדול, שהיתה ברירה בידינו אם לעלות לישראל או לפנות לארץ אחרת, רובו בחר בדרך השנייה. כאן נתגלה הקשר בין הכרת האדם לבין תגובתו. לא תקום המציאות של עלייה עממית מתוך דחיפה של החיים בלבד, כשם שלא יקום נשר מביצת תרנגולת. רק הכרה לאומית מעוררת בחינוך בעל שרשים עמוקים ובעל מעוף, עשויה להוליך למטרה הרצויה. חינוך זה התנה במקרה של אלג'יריה, כשם שהתנה בכמה וכמה ארצות אחרות. התנועה הציונית בארץ זו היתה תמיד חלשה למדי, ולא הספיקה לרכז סביבה חוגים רחבים ולהשפיע השפעה של ממש בחייהם; מה פלא איפוא שכאשר הוטל עליהם לצאת למרחקים בחרו בסירי הבשר של הגולה במקום לחתור לקראת הגאולה בארצם. לא עליהם יש להטיל האחריות עבור מה שקרה, אלא על העם כולו, ובמיוחד על התנועה הציונית שלא ידעה למלא שליחותה החינוכית בארץ זו. על-ידי דברי ביקורת סתם על כתבתם של יהודי אלג'יריה או סידור "משפטים פומביים" כפי שנעשה בירושלים, לא תגיע הבעייה לפתרונה. ייתכן שמשוהו עוד ניתן לתיקן אם ביחס לאלה שעדיין נשארו באלג'יריה או אפילו בקרב המהגרים החדשים בצרפת; העיקר בכל זאת הוא ללמד לקח לקראת הימים הבאים, אם ברצוננו לסלול הדרך המוליכה לקראת הגאולה.

סיבה אחרת של התפתחות זו של המאורעות מודגשת תכופות, ואף היא מוליכה אחורנית למה שהוסבר כאן. יש הטוענים שסירובם של יהודי אלג'יריה לעלות לישראל נגרם על ידי תעמולתם של היורדים, כלומר אלה שעלו בשנים הקודמות וחזרו מתוך מפת נפש. ואכן נכון שבעיית אנשים אלה עוררה מהומה לא קטנה באלג'יריה עוד לפני שנים מספר, והסיפורים על העוול שנעשה להם כביכול על ידי המוסדות הממונים על קליטת עולים עברו מפה לפה מתוך התמרמרות רבה; אפילו כתב-עת של יהודי אלג'יריה, Information, שהיה בדרך כלל עתון רציני ובעל רמה, ראה או לנכון להתקיף קשה את הסוכנות

היהודית על מדיניות ההפלייה שהיא נוהגת כביכול כלפי העולים מצפון-אפריקה. תעמולה זו גרמה נזק עצום לעניני העלייה; והעובדה גופא שהיא הספיקה למצוא אזנים קשובות בחלקים כה גדולים של האוכלוסייה, יסודותיה טמונים שוב בחוסר חינוך ציוני ראוי לשמו בשנים הקודמות, שהרי לו היה קיים חינוך זה, לא היו סיפורי היורדים מלזוים הגזמה ולא היו מספיקים להרעיל את האווירה, כפי שהצליחו לעשות¹.

1.

כזה הוא איפוא „המאזן הארצי-ישראלי“ בפרשת יהודי אלג'יריה, והוא בוודאי עגום מאד. כאמור ייתכן שמשוהו עוד יתוקן בשנים הבאות; אולם לפי שעה הבעייה העיקרית היא בעיית גורלם של אלה שנהפכו בין-לילה מתושבי אלג'יריה לתושבי צרפת, ועליהם לסלול דרך חיים חדשים.

קימת במידת מה גם בעיית „שארית הפליטה“ שנשארו באלג'יריה. קשה לקבוע בדיוק מספרם, ומה גם שהתנועה עדיין נמשכת, אף כי ממדיה ירדו בהרבה. על כל פנים הוא בוודאי אינו עולה בהרבה על עשרים אלף, כלומר החלק השביעי בערך ממה שהיה עוד לפני שנתים. איש אינו פוגע בהם לרעה, הם ממשיכים חייהם בדרך פחות או יותר רגילה, אולם אין להניח שמצב זה הוא בן-קיימא. בעוד שנתים תסתיים תקופת המעבר, שבה מותר לפי הסכם אויאן לצרפתים וליהודים לשמור על אזרחותם הצרפתית נוסף על האזרחות האלג'ירית החדשה; ואילו אחרי כן יוטל עליהם להחליט אם ישארו אזרחי צרפת ואז דינם כדין נתינים זרים, או שיוותרו על אזרחותם הצרפתית וישארו אזרחי אלג'יריה בלבד, כלומר אזרחי מדינה ערבית על כל אי-הביטחון הקשור בכך. רבים יהססו בוודאי לבחור אם במוצא אחד או השני, ויבכרו גם הם להצטרף לאלה שיצאו את הארץ; יש איפוא להניח שהאוכלוסייה היהודית תצטמצם עוד יותר, ולא ישארו ממנה אלא שרידים בלבד.

והיושבים על אדמת צרפת, כלומר הרוב הגדול של יוצאי אלג'יריה, מה יהיה גורלם? לא על הגורל בתקופת המעבר הדברים אמורים, ואף לא על גורלם הכלכלי. בדומה לכל ציבור של מהגרים או פליטים, גם הם נתקלים בקשיים מסויימים בדרך סידורם ואין מחסור בתלונות פחות או יותר מוצדקות, או אפילו טרגדיות, על רקע זה. אמנם בעיית הקליטה הכלכלית לובשת במקרה זה צורה לאין ערוך יותר קלה מאשר במקרים דומים בארצות אחרות. בראש וראשונה נהנים יוצאי אלג'יריה מעזרה מצד השלטונות ומצד מוסדות יהודיים. מבחינה משפטית-פומבית הם אינם מהגרים, כי אם אזרחי צרפת החוזרים למולדתם (repatriés כפי שקוראים להם בצרפתית), והם מקבלים תמיכה כספית במשך שנה אחת אחרי הגיעם לצרפת. כמו כן מוגשת להם עזרה רבה מטעם

(2) הגורמים שבעטיים באה ההתפתחות המתוארת בפרק זה, מוסברים בחוברת המיוחדת של הירחון L'Arche בפריז מוקדשת ליהודי אלג'יריה: **Les Juifs Algériens** Apres L'Exode, l'Arche, Mars 1963.

ראה ביחוד המאמר: **Andre Scemama, Une "Aliya" Avortée**, pp. 42-45.

מוסדות יהודיים. המנגנון של עזרה סוציאלית יהודית המתנהל באמצעי הקרן המאוחדות (Fonds Social Juif Unifié) הועמד רובו לרשותם, נוסף לכך מוגשת להם עזרה חשובה מטעם ההסתדרות „אורט“ המאפשרת להם התמחות מקצועית, ומטעם אירגונים אחרים; וגם האוכלוסייה היהודית במקום דואגת לא מעט לגורלם, ביחוד מצטיינים בכך בדרך מחזרה למדי יהודי המחוז אלוציה, שלכאורה המרחק ביניהם, בין יהודים אשכנזים מדורות לבין יהודים הספרדים יוצאי אלג'יריה, הוא לא קטן.

גורם שני המקל גם הוא על קליטתם של יוצאי אלג'יריה, הוא פיזורם על פני שטח צרפת כולה. בניגוד לזרמים הקודמים של ההגירה היהודית לצרפת, שרובם פנו לעיר הבירה ולמקומות ספורים אחרים, בעיקר בצפון הארץ, בחרו יוצאי אלג'יריה במקומות מגורים בעשרות ערים ועיירות בכל חלקי הארץ, בהגדילם תכופות פי כמה אוכלוסיית הקהילות היהודיות הקיימות (כגון קהילות מארסיי, ניס, טולוז ועוד), או בהקיים מחדש קהילות שחדלו כבר מזמן להתקיים. ידיעת שפת הארץ שימשה להם אמצעי עזר חשוב בתהליך הפיזור. יש בו כאין המשך המסורת בארצם הקודמת, שגם הם היו מפוזרים בעשרות מקומות והוא מועיל להם להסתדר בקלות רבה יותר ולהתגבר על הקושי שבבעיית הדיור; ואמנם אין ספק ששתי מטרות אלה הושגו במידה לא מועטה, אם כי במחיר הסכנות הצפויות להם מבחינה לאומית. פריחתה הכלכלית של הארץ מסייעת, כאמור, אף היא להתאחוותם של המהגרים בצרפת.

לא בעיות אלה הן איפוא העיקר. קליטתם הכלכלית של המהגרים מתקדמת בקצב מהיר למדי, ויש להניח שתסתיים בשנים הקרובות ביותר. כדאי אגב להעיר שלא מעטים מבין המהגרים, ביחוד אלה שהיו בשירות ציבורי בזמן שבתם באלג'יריה, כגון פקידים, שוטרים, מורים בבתי-ספר עצמאים וכו', ממשיכים גם בצרפת תפקידיהם הקודמים; לא מעטים מסתדרים ברוכלות, עד שבדרך כלל המבנה המקצועי של ציבור המהגרים דומה לזה שהיה בארצם הקודמת, כלומר גם הוא רחוק מלהיות נורמלי במובן הרגיל, ובכל זאת רובם מתפרנסים בכבוד. יצויין כדוגמה הרכבו המקצועי של ציבור המהגרים היושבים כיום בעיר ליל בצפון הארץ לפי הידיעות שנתפרסמו בעתונם של יהודי אלג'יריה *Information*. המופיע מחדש בצרפת²): ששים אחוז מהם מסודרים בפקידות נמוכה (משטרה, דואר, שירותי צבא, שירותי בריאות), חמישה עשר אחוז במלאכה ובתעשייה, עשרה אחוז ברוכלות, חמישה אחוז במקצועות חפשיים, ואילו השאר במקצועות אחרים או הם אנשים ללא מקצוע קבוע. יש גם מקרים לא מעטים של חילופי מקצוע כתוצאת ההכשרה בצרפת גופא, שאו הסיכויים לסיודור הם עוד יותר גדולים, כי בעלי מקצוע דרושים מאד בתעשייה הצרפתית. הקושי העיקרי הוא לא הבעייה של עבודה, כי אם של דיור, החמורה בצרפת לא פחות מאשר בישראל. כן מוסרים במקום אחר (העיר מונטפליה), שהסתדרו שם עד כה חמש מאות

Information. Mensuel de Liaison et d'Information, Paris, Sep- (3
tembre 1963. L'integration de rapatriés Juifs en France, p. 5

משפחות של יוצאי אלג'יריה, ואפשר היה להכפיל מספר זה או אפילו להגדילו פי שלושה ללא קושי, לו נמצאו דירות במקום.

ז.

אופי אחר לגמרי לבעיית קיומם היהודי של המהגרים. זו היא הבעייה בה"א הידיעה, ועתידה היא להתגלות בחריפות יתר להבא. מזלם הרע — בשטח זה — של יהודי אלג'יריה גרם שכבוצה יהודית מגובלת למדי הועברו לפתע פתאם לארץ בה הטמיעה היהודית היא אחת הגדולות בעולם. יהדותם של יוצאי אלג'יריה אינה עמוקה ואינה מבוססת בהשכלה יהודית רהבה, אולם היא תוצאת התפתחות של מאות בשנים, והיא כאילו מובנת מאליה. בית הכנסת, הקהילה היהודית, מעמדו החשוב של הרב, כשרות וכו' — הם עבורם חלק ממשטר חייהם, המחייב את כולם, או כמעט כולם. במקצת יש בכך ממסורת העבר, במקצת תוצאת המחיצה ביניהם לבין שאר חלקי האוכלוסייה בארצם הקודמת, ובמקצת גם ענין של רצון, ודברים אלה עמדו להם לשמור על יהדותם, עד שלא היתה צפויה לה כל סכנה של ממש. והנה הם באו עכשיו לארץ בה כמעט ואין זכר לתנאים דומים: ארץ שבה המחיצה בין היהודים לבין שכניהם פוחתת והולכת, מעמדה של הדת בחיי יום יום כמעט ואינו מורגש, השפעתה של הציונות ושל היהדות הלאומית חלשה ביותר, ואילו הדאגה לחינוכו היהודי של הדור הצעיר כמעט ואינה ידועה שם. אמנם דווקא בשנים האחרונות נתגלו כמה וכמה סימנים של גיבוש הכרתם של יהודי צרפת מחדש, וביחוד מורגשת התסיסה בחוגים מסויימים של האינטלקטואלים; אולם השפעתן הממשית של תופעות אלה לפי שעה אינה רבה, וכלפי חוץ בולטת עוד תמיד הטמיעה הגוברת של האוכלוסייה היהודית, הנידונה להתנוונות מבחינה תרבותית-לאומית. יהודי אלג'יריה ניצבים תכופות נדהמים מול תופעות אלה שאינן הולמות תפיסתם. היו להם תחילה תרעומות לא מעטות כלפי המוסדות היהודיים, על שאלה אינם מגישים להם עזרה בסיוף צרכיהם הדתיים, כגון דאגה לבשר כשר וכדומה; עד שהבינו שלא מתוך רצון רע באה הזנחה זו, אלא יען כי מעטה מאד הדאגה לכך גם בחייהם של יהודי צרפת עצמם. ולא רק שאינם דואגים לצרכיהם הדתיים של המהגרים החדשים, אלא גם לשאר הצרכים היהודיים, שלסיפוקם כמעט ואין מקום במסגרת החיים היהודיים בצרפת של היום.

מכאן איפוא לא תבוא ליהודי אלג'יריה הישועה, אלא אם כן ידעו בכוחותיהם עצמם לשמור על יהדותם. ועוד מתווספת הצרה השנייה של פיזורם, שעליו דובר לעיל. בעשרות מקומות זעירים אין ביכלתם לא להקים קהילות משלהם לא לספק צרכיהם הדתיים, ואפילו לא להשאר ביניהם לבין עצמם; טרם עברו שנתיים מזמן צאתם את ארצם, וכבר יש מקרים לא מעטים של נישואי תערובת, שכמעט ואי אפשר היה לתארם בארצם הקודמת.

בלי משים מנסים יוצאי אלג'יר לשמור על יהדותם עלידי הסתגרות כלפי חוץ, לא רק כלפי האוכלוסייה הנוצרית, אלא גם כלפי היהדות ה"אוטוכטונית". לא תמיד הדבר אפשרי — הרי שמענו על גורלם בישובים הקטנים — אולם בישובים בעלי אוכלוסייה ניכרת יותר הוא ניתן להיעשות. נוסף על כך הקימו

אירגון ארצי משלהם המנסה לחדור בכל מקום, אף במקומות הנידחים ולחזק הקשרים אתם. כלפי חוץ מודגש בראש וראשונה הצורך להגיש לאנשים עזרה במצוקתם ולהגן עליהם בפני הפלייה, אמיתית או מדומה, אולם התפקיד העיקרי הוא בכל זאת חברתי-עדתי; לא עדתי במובן השמירה על ספרדיותם, כי גם באוכלוסייה היהודית המקומית לא קטן חלקם של הספרדים, אלא דווקא עדתי-ארצי. היצליחו? קשה לנבא נבואות ומה גם שהאירגון עצמו הוא צעיר ביותר, ועדיין הוא מנסה להגביר שורותיו ולהגיע לעשרות מקומות חדשים בארץ. עומדת להם יוזמתם החרוצה של יוצריו, ועומד להם גם רצון חבריו לשמור על חייהם המיוחדים; ואם יצליח האירגון כפי שתכופות מצליחים אירגונים מסוג זה, להקים „אליטות“ חדשות של אנשים בעלי מעמד בציבור, ייתכן שידע אז להגשים משימתו. הרצוי שיצליח? בענין זה יש כבר מקום לחילוקי דעות. יש בין יהודי צרפת הדוחים את הרעיון של אירגון מיוחד של יוצאי אלג'יר, כשם שהם דוחים ההאשמות כאילו לא עשו די צרכם עבור אנשים אלה. טענתם זו מוצדקת במידה לא מועטת. אמת הדבר, שקיימת בחוגים רחבים למדי של האוכלוסייה היהודית „הותיקה“ הרגשת זרות מסוימת כלפי יוצאי אלג'יריה, ואולי גם הרגשה של עליונות מסוימת, שהרי סוף סוף הם האירופאים והצרפתים מדורות, ואילו אלה הגיעו רק עכשיו מן המזרח הקרוב. אולם כלפי חוץ דבר זה אינו בא לידי ביטוי; הסיסמה של כל ישראל חברים זכתה להגשמה במקרה זה במידה חשובה למדי, הרבה יותר חשובה מאשר ביחס למהגרים שהגיעו הנה ממזרח-אירופה לפני עשרות בשנים, והזרות ביניהם לבין האוכלוסייה היהודית הוותיקה היתה אז עמוקה כהיום, ולא מעט ממנה נשאר עד היום. בכל זאת לא מעטים מבין יהודי זה נזכרים גם לחייב את מעשיהם של יוצאי אלג'יריה בהקמתם אירגון משלהם, מתוך תקווה שדבר זה יקל עול חייהם בתקופת המעבר עד השתרשותם בארץ, ושוב מתוך תקווה שאם תקום מנהיגות חדשה, ברכתה תורגש בחיי האוכלוסייה היהודית כולה⁽⁴⁾.

בעייה זו שהיא לכאורה בעיקר אירגונית, היא לאמיתו של דבר בעיית גורל לא רק עבור יהודי אלג'יריה, אלא במידה לא מועטת עבור יהודי צרפת כולה. האפשרויות כניסוחו המוצלח של אחד מטובי הסופרים ביהדות צרפת⁽⁵⁾, הן שתיים: או שיהודי אלג'יריה יוותרו על הסתגרותם כלפי חוץ ויתקרבו לשאר חלקי האוכלוסייה היהודית ובאמצעותם (או ללא אמצעותם) גם לשכניהם הנוצרים וייטמעו, כפי שנטמעים יהודי צרפת; או שיעלה בידם לשמור על קיומם ולהשפיע השפעת-מה על שאר חלקי האוכלוסייה היהודית, שאף הכרתם היהודית תתגבש יותר. משתי אפשרויות אלה הראשונה נראית כמציאותית יותר; שהרי איך יעמדו יוצאי אלג'יריה, גם לו היו כולם מאוחדים בהכרתם וברצונם — והדבר בוודאי שאינו כן — מול הזרם העצום של טמיעה שגרף את האוכלוסייה היהודית הוותיקה, והגורף גם יותר ויותר את יוצאי מזרח-אירופה על אף ערכי תרבות יהודית (סוף בעמוד 168)

(4) ראה על חילוקי דעות בשאלה זו, ועל בעיית קליטתם של יוצאי אלג'יריה בכלל, המאמר: *Les Rapatriés et la Communauté* בחוברת המיוחדת של הירחון: *L'Arche* שעליה מדובר בהערה מספר 2, העמודים 36-39.

ה' שְׁבוּעָה

מאת ש. שלום

אֲשַׁכַּעַח הָיוּ
אֲשַׁרְאוּ.

אֲשַׁכַּעַח נִשְׁפָּעוּ
בֵּינָם לְבֵינָם
מִי מָחָם אֲשַׁיְצֵא מִשָּׁם
חִי

וְיִגִּיעַ אֶל הַצַּר הַרְבֵּי בִירוּשָׁלַיִם
יִפְרוֹשׁ כַּפָּיו בְּזַעֲקָה לַשָּׁמַיִם:
וְיִ! — — —

בַּק הָאֶחָד
גֹּתֵר
וְהִיגֵעַ.

(פְּמוֹט תְּשַׁבֵּת
זֶהר —)

וְהוּא הַגְּבִיחַ
כַּפָּיו מֵעַל לְרֵאשֵׁי תַחֲסִידִים,
וְיִמְתַּח צֹארוֹ בְּכָל הַזְּרִידִים
לְזַעֲקָה —
אֵךְ תִּקּוֹל בְּחַר לְשִׁתּוֹק.

מורים

(ס' 197)

מאת עבר חרדי

מורים — אך עתה נתברר ליעקב קטינא, כי הללו מצויים בשכונה זו יותר מבשאר מקומות אשר ידע עד כה. משל: כמו העתיקו ארצה את כל „החדרים“ ובתי-הספר המתוקנים אשר היו בעיר-השדה שלו בגולה וגם אז מספר מוריהם לא היה מגיע לזה שבכאן. שמא בתי-הספר היו מרובים בזה וכן דרדקים ודרדקות של שכונה זו ושכונות ותיקות ממנה בהן ישבו היהודים — וכל אלה היו צריכים ללימוד תורה? אכן, לפלא היה הדבר — — אך בהזדמן ערב-חג או אירוע חגיגי, ושורות טף נעו בשיר זומר ממבויים ומצדדים שונים — בית-ספר לבניו ובית-ספר לבנות, בית-ספר חרדי ותלמוד-תורה, אף פעוטות הגן לצמדיהם — הבין יעקב קטינא, כי אמנם כחזו הסמוי של ישוב מצער זה הוא באלה הצאן הלומדים תורה מפי המורים העומדים עליהם.

אף מגוון מאוד היה סגל המורים, כמו נתמזגו בו כל מה שהיה צפון בסלתו ושמנו של ישוב זה: סופרים שהם מורים, מחברים של ספרי מקרא לילדים ומתרגמים מורים אף הם, ציירים שהם מורים, מנגנות תופרות וגזרות שהן מורות וכיוצא בו. מכאן היה גם גיוונו החיצוני של חבר זה, למן מחנכים ברוח התקופה, קצוצי-זקן ומהדרים בלבושם, ועד ליראי שמים עטורי זקנים ומסללים בפאותיהם; מורים — שהילוכם על דרך אמנים או משוררים והוגי-דעות ומורים שמנהגם פשוט כמורי-הוראה בישראל משכבר הימים. הצד השווה שבכל אלה, כחפשיים וכדתיים, שנאמנים הם על מלאכתם והפעוטות מתנהלים ממודנים בעקבותיהם, פוצחים פיהם בזמר או עוטרם זריירק לראשיהם לכבוד החג — — „סלינו על כתפינו“ — — פעו בקול רינה מדי צאתם כלפי מרכז החגיגה והלכ רחב לקולותיהם הרכים שריחפו במפחר, כאור ביום בהיר.

ועדיין נראה מופלא בעיני יעקב קטינא, מנין המקור לרעננות שופעת זו ולרוח זו של חג המרחפת על הכל — האם נאספו הפעוטות ביד, כפרחי-שדה מישוב ומשכונה, להביאם עד הלום, או שמא כאבני-השדה צמחו מאליהם כדי למלא בהם את החוצות, כל עוד השתהה העם ונשאר לשבת על כליו בארצות הגלות? — — אך העובדה היא, כי מספר החגים הלך ורב ועמם גם התהלכות של הילדים, כשמוריהם אינם חוששים לביטול תורה, ובלבד להלעיט לחניכים המסורים לידיהם אורי-שמש רב ולאמן אותם להליכה בסך, משעה שלימדו רגליהם ללכת. ימי חנוכה — ובאו ושרו על מודיעין והמכבים... יום ט"ו בשבט והלכו ברינה לתתול נטע מעציץ... לפורים לבשו חג ועטו רצי כסף וזהב לראשיהם... נכנס חג הביכורים — חג השבועות — ונשאו פירות וירק בידיהם, כשמתפחות-

הראש הלבנות קשורות לקוצות שערם, הזהבות או השחורות, של פעוטים ופעוטות גם יחד. — והמורים טורחים זרזים, שומרים עליהם ומשגיחים על תנועתם, עד בואם למקום הכנס של החג ועמדו איש-איש על דגל בית-ספרו, איש בתוך שורה שלו, כמו קינאו ילד ומורה גם יחד לכבודו של בית-ספרם, שלא יהא מתמעט בדמותו חס-ושלום, לגבי האחרים.

התיצבו איפוא בסך ובבטחה תלמידים ותלמידות של בתי-הספר מהטיפוס החדש; אחריהם בשורות צנועות הדתיים, המקפידים בכיסוי-ראש ופה ושם פיאח ללחיים וציצית מבצבצת לכנף-בגדם. עוד אלה נינוחים בעמידתם בשורותיהם וכבר גחים פעוטות של הגנים — כל גן והגנות המפקחות עליהם כאמהות, לבל יישמט חס-ושלום קישוט ולא יהיה בהם אוכד ומפגר. כל אלה התיצבו כבר מלוא-הרחוב וכשומרים-זקיפים לפנייהם בני-הנעורים המאומנים לתרגילי סדר, כשעיני הכל נשואות אל גופיותיהם הצחורות ופסי התכלת אשר להם. כיוון שחסמו הללו בשרשרת את הרחוב מפני הקהל המצטופף מאחוריהם — שרויים עתה הכל בצפייה לקראת המאורע החגיגי עצמו או לכבוד מי ומה כל התכונה הזאת —

אם נודע, כי גדול ונכבד מן הגולה בא לבקר, עוקבים הכל אחר נשואי העדה וסגל המנהלים והמורים של בתי-הספר היוצאים בחבורה לתווך, כששים להתיצב לפני האורח החשוב. הלה עומד ומשמיע את דבריו וברכתו אשר לאזני הילדים אינם מגיעים, אך נדמה כי מבינים הם במדובר: גולה וארץ-ישראל... התנועה גוברת שם ואתם הנכם החלוץ... עליכם, ילדים, תקוות העם ותוחלתו... אליכם העיניים נשואות ממזרח וממערב... ודעו, מורים, כי אתם העושים במלאכת-קודש, אשריכם — אתם המקימים את צבא העתיד של ישראל סבא! — — והכל מוחאים כף, כעומדים צפופים מאחור, וכעומדים רווחים לפנים — והילדים והפעוטות מכירים, כביכול, יפה-יפה מה רבות התקות אשר בסימנן נולדו ובמזלן מתגדלים הם, ובאורן רואים אותם האורחים מן החוץ ומוריהם גם יחד, כילדי טיפוניהם... כהרגיש כל הקהל הצעיר הזה, מרגיש גם יעקב קטינא — על אחת כמה שהוא מבין כבר במדובר ומהדברים הקלוטים במקוטעים הוא למוד לשפוט, כי המדבר הוא מירשיו הראשונים במעלה של הרצל או אם סופר-אורח שאינו אלא תלמידו של אחד-העם — כל אלה כאחד הרי הם מהווים את הפמליה הדגולה, שהיא מנצחת בכתב ובעל-פה על תחית העם בגוף וברוח — עם אשר יעמוד ברשות עצמו על אדמת אבותיו — משמע, לא אלמן עוד ישראל! —

מחזק משנה מדברים אלה, רואה עתה יעקב קטינא בדמויות הצנועות והמסורות של המורים רועים, הניצבים באמונה ליד צאן-מרעיתם שהופקד בידיהם. בזה מורה מזוקן וקוף-קומה שהוא מחברו של ספר-לימוד חדש ובוה מורה וחברו ששניהם שוקדים להוציא חוברות-מקרא קטנות ומשעשעות לילדים. הנה גם מורה משורר וסופר, העושים את מלאכתם קודש בצנעה והם שוקדים ומריקים מכליו של "יפת" דברי ספרות לעברית החדשה — לשונו של "שם". אכן, בעיניים חדשות יראה יעקב קטינא את העמלים הענווים האלה, שהם מצרפים יצירה להוראה ואף ההוראה עצמה אינה להם קרדום פשוט לחפור בו אלא מעשה יצירה, כולו קודש לדורות, אשר חינוכם נמסר לידיהם האמונות.

בעל-כרחו משווה יעקב קטינא לנגד עיניו אותה שעה "חדרים" ו"בתי-ספר מתוקנים" מן העבר, בהם ילדי ישראל היו דחוסים, לומדים בלי לראות אור בלימודם, כמו היו שרונים באפלולית "חדרים" בספקות איך-ספור — האם "חומש" שלפניהם הוא ספר והאם "דקדוק" יש לו מטרה, וכתובה "תמה" האם אינה מצווה מלומדה? — ואילו כאן תמו הספקות! ולא עוד אלא מהלך בין השורות בתוך מורה זקוף-גו, קשה-עורף ונטוי-צוואר ואינו טורח לדבר אלא במשרוקית שבפיו: שורק — משמע, מסתדרים... שורק — פירושו שקט ועומדים דום... ושוב שורק אם היתה תנועה — והושלך הס גם בין זאטוטים ופעוטות, מקצה ועד קצה.

אף יפה היתה תמורה זו, בה הפכו ילדי ישראל שהיו לשמצה בין הגויים למחנה סדיר, אשר תפארתו לא רק עליו ועל מוריו, אלא היא אוצלת מכוחה על השכונה כולה ואשר בה, ושוב — בא גדול בישראל או מרבי הממלכה העותמנית אשר הכל רוצים בכבודה — במה וכיצד יכבדו אותם כרום מעלתם? הווי אומר: בילדים... כאומרים: צאו וראו אשר טיפחנו... תהיינה עיניכם ניוזנות ממראה זה של ילדים עברים, כאשר קורא לרוחם ולגופם דרור ואין עליהם מורא רשות אף אין מאיימים אותם השכם והערב ב"גויים-נכרים", אלא בתוך עמם ועל אדמת ארצם מטפחים אותם... צאו וראו מה ביניהם ובין ילדי הגולה והיה בכך כדי ללמד בלי אומר ודברים מה כוחו של שעבוד עם וניוולו בגלות הארוכה — אפוף הרגשות אלו וכיוצא בהן והרטט המתלווה אליהן — רטט נפשי וגופני — עומד יעקב קטינא תוך השורה של כיתתו ונושא עיניו גם הוא בצפייה אל האורח, שבואו נתבושש הפעם משום-מה עד לשעות אחר-הצהריים, עת ברכת השבת תלוייה כבר באווירה של השכונה. ברכת השבת ואורח?! — אך עדיין אין השורות זזות, פעוטות לא נלאו ודתיים אינם דוחקים את השעה לכנוס את צאן מרעיתם לבתיהם — הכל נראים מאריכים את רוחם ואינם דוחקים ומאיצים. אין זאת כי אורח זה שבא, אין שיעור לכבודו ואין מידה למוד בה את רוב יקרו — כמלך ביקרו! —

ואמנם בצנעה נראה לבסוף ישיש במרכבה שהתנהלה לאט ובצידו אשתו הישישה — הוא דל-גוף ועניו מראה — "מלך אביון" כביכול, של העם הזה! — הישיש הוא לבית רוטשילד, הנדיב שהוא לבוש בגדים בלים, לשמש מופת לעם כיצד הוא חייב לחיות ללא מותרות — אם ירצה לבנות לעצמו מולדת. משרבב גם יעקב קטינא את צווארו לפניו, כשאר הצופים אחי-הקסם, ואין בהם מניע אבר אף לא ניד עפעף — שהרי זה הישיש שהתנדב ראשון לבנות ישוב, בעוד הכל היה בחזקת חלום בלבד! —

אמנם עד היום הזה אין יעקב קטינא יודע הרבה על האיש ורק את שמו שמע, אך שוב לא בידיעה עיקר. דומה לו, כי ביחד עם הארץ ולשונה, נתרקמה תוכו מאליה גם האגדה על הישיש, שהיה ראשון במתנדבים לבנות מושבות יהודים בארץ — והוא מבית רוטשילד האדיר היושב הרחק מבני עמו בהיכלי שיש — עתה הנה בא, מתנהל לאט במרכבה על פני שורות הפעוטות והדרדקים, מזין בהם בחיוך רך את עיניו העששות, מניע בראשו כמו מרחפות אותה שעה

בדמינו ההתחלות שהתחיל בהן בשעתו בנופי הארץ השונים — בקצהו הצפוני של גליל עליון, בדרומה של יהודה, במרכזו של שומרון, לחוף־הים ובלב טרשים וחולות של ארץ מיוחדת זו, ארץ הבחירה — והנה צימח ומלבלב הכל, עץ השקד הנץ — —

אין הישיש נותן את דעתו על הכבוד שחולקים לו, כי די לו במראה הזה בלבד ובכך גמולו: המורים האלה ניצבים על כיתותיהם והילדים המעידים כרוא עדים, כי אכן יש אחרית לעם הזה ויש שכר גם לפעלו הוא — — הוא מניע בכף־ידו, אינו משגיח באגרת שנזרקה ביד געלמה בחטיפה אל תוך המרכבה — לאו: הנה הגיע יום בו אפסו "הבקשות" אליו — הבקשות אל רוטשילד העשיר מדי ביקורו בארץ. היום הזה הוא דל מהם וכולו אך בקשה אחת יחד עם הצובאים כביב — נער חוקן: מי יתן אומנם תגדל ותשגשג הראשית הזאת ותמלא את רחבי הארץ! — —

ומרגיש יעקב קטינא באהבה הענווה השופעת מישיש זה גם אליו בתוך מאות צבא הנעורים הצופה אל המרכבה — שלום... שלום... ושבת השלום הנכנסת עליכם... — כן נעות שפתיו הבלות והישישה היושבת בצידו מניעה גם היא בראשה תנועת גבירה, למראה הכבוד והחיבה השופעים אליהם מכל צד — — אהבת בני־הנעורים והילדים, היש גדול מכך? רחשי יקר של פעוטות של בית־רבן היש טהור ונאמן מהם? אכן, אין זאת כי חלום רב חלם הישיש הזה שבצידה, בהיותו או במיטב שנותיו ועד היום הזה, בלי להקיץ מחלומו.

"יחי הנדיב... הידד!"

"יחי הבארוץ!"

כן קראו פה אחד המורים והילדים, כשקולותיהם הדהדו ברחבי השכונה ומחוץ לתחומה הצר, כמו הגיע לה תור הרחבה והנה הפכה לעיר, העיר גם היא פרצה גבוליה והיתה כממלכה... לא נבעתו לקול הקריאה הזאת פקידי השררה שנכחו במעמד, אלא הרכינו גם הם ראשיהם ומחאו כפיים, כאילו כל התכונה לא באה אלא לכבוד השולטן עצמו ירום הודו — — אף שוכניה הערביים של העיר יפו שבאו לראות במחזה, התלהבו למראה שלפניהם וענו ואמרו: זה מלך היהודים בא... ווללה, באללה, זה מלכם של אלה... — וכן נכנסה שבת לשכונה השרויה בהרגשת חג ובטחון, כי שוכן נדיב בתוכה, אשר ממנו תקווה לכל הארץ והעם — —

ואמנם כיוון ששכנו הרחוזת וזוג האורחים שוכן לנוח — שורות הילדים נעו בסדר לעבר מרכזיהם כדי להתפזר ויעקב קטינא בין חבריו שוחרר גם הוא משורתו — נפקחו עיניו להבין את המתיחות והתקווה בהן היה שכונה זו, כשהיא שאננה ושלווה כלפי חוץ, אף זאת הבין מדוע מהלכים ראשי ציבור שבה, כמו היתה מסורה לידיהם שררה של כרך גדול ומה הטעם שמורים מהלכים בזה בימי־המעשה, כשיומניהם הגדולים תחת בתי־שחים, כאילו היו רושמים תוכם מאורעות עולם ולא ציונים והערות ממעשי יומיום של חניכיהם. נמצא, כי הכל חיים כאן, כביכול, בחזות העתיד ואינם פוסקים להשקיף אליו, כמו בבית־זוכית היו יושבים.

— — בכח תקום עיר ושם — מושבה נוספת... כאן יתכנסו יהודים מארצות הגלות באלפים וכאן יבואו ברבבות... בכח יהפרו באדמה בארות מים ובכח יטעו ויזרעו... — ולא רק בני-נעורים שוגים בחלומות אלה, אלא ותיקים ומנוסים.

מהלך לו זקן מתון ומאמץ ספרים בזרועותיו כנושא משא יקר, כי הוא חוזר מעבודת-יום צנועה בבית-עקד הספרים של השכונה, כמו היה זה היכל הספר... מגביה מורה הוגה-דעות את מצחו הרם ומסית עם אברך דל וצנום מהתימנים זה איש-סודו, והם דולים וכונסים יחדיו ידיעות על הגולה התימנית המופלאה מימי חורבן הבית הראשון, בה לא נטמאו בין הגויים שכניהם. נכנס ספרדי כאיש-מעשה מתון עם חבריו לוועד השכונה, כמו בטלו מחיצות מכבר ויוצא מארוקו או ספרד נעשה אח לכל דבר ליוצאי אודיסה, פינסק והומל שברוסיה.

אף דומה כי בטחון משנה ויזמה רבה שואבים הכל מאחדות זו של מזרחיים ומערביים, דלים ועשירים — באופן שעושים בשכונה זו בטיח ולבנים, כאשר לא ראה יעקב קטינא מעודו. אם לא בעץ בונים כאן את הבית הנוסף, הרי עושים בערבוב חול וצדף שמביאים אותם בחמורים מחוף הים; ואם לא בלבנה שרופה — הרי מביאים אבן רכה ופריכה מן המחצבה. וכללו של דבר, כבר בדקו ומצאו שכל זה יפה כאן למלאכת הבנין, לאחר שמושכים בצינור מים וזוקפים ברוז ומעמידים לידו את ארגז הסיד.

בונים והולכים — ותושבים מהלכים לרוח-ערב צח על כרכובים עוד לפני היעשותם כמדרכות, אף אל החולות עולים ויורדים עוד לפני שיושרו לרהוב. הכל כנהנים ומברכים על המרחבים הפנויים שלנגד עיניהם, כאומרים זה לזה: עדיין רב המרחב שלפנינו לבנין ולא ייצר, אף אם נסיף לסלול רחובות ולהקים בתים לכל צד ועבר — —

תוך כך גמלה גם בלב יעקב קטינא הרגשת קירבה לא בלבד עם בני-גילו אלא עם אזרחים שבמקום — אפשר משום היותם מניפים יחד — נער וקשיש — את הדגל התכול-לבן ביום אירוע, או על שום היות האזרחים שותפים לבני-הנעורים בחג, קוראים כמותם „הידד ויחי“ — — איש ואשה זקן ונער כאחד — — או אולי פועלת הרגשה, כי אמנם הכל עובדים יחדיו במלט ובטיט ובאבן הפריכה, לבנות בהם, לצקת, להוסיף ולהרחיב את הישוב אל מרחבי החול.

שוב אין טעם לדקדק עם אזרחים אלו — אם יש מהם המסתייגים בחוג משלהם מקפידים על לבושם האירופי שלא כמנהג הארץ ושיחה גרמנית שגורה על פיהם; ומהם בני-טובים הנהגים נוסח צרפת ונדועים הם בצחצוחם החיצוני ובחזיונם אחר הבוגרות האחדות שבשכונה. על אחת כמה גוברת תודעת האחוה כלפי חבר המורים, למרות היותם גם הם שונים ומשונים לפי ארצות-מוצאם או מדינות בהן גמרו את חוק לימודיהם. — ואפילו מקפיד אחד מהם עם התלמיד אין רע. אחד מדקדק עם חניכיו עד לחוץ-השערה אך מוראו אינו נופל עליהם. סוף-סוף תקלות בנות-חלוף הן ולא בהן עיקר. העיקר, כי מנהל עצמו מוחזק ציר לקונגרס הציוני ואיש-סודם של היושבים במזרח התנועה; מנהל שני נואם מובהק אשר הנאום הציוני הוא נשמת אפו. —

ושמא תאמר מה לאלה ולמשמעת של בית-ספר? הרי גם המשמעת אינה עשויה ברזל ועדיין חלוקות כאן הדעות בין המורים-הפדגוגים לבין-עצמם מה עדיף — משמעת מרצון או מכפייה? — ובפרט בבית-הספר העברי שכולו חידוש, בנים ובנות לומדות בו בכפיפה ואין עורר על כך. אמנם היה מעשה שנתעורר מורה לדקדק עם חניכיו, דהיינו: מנהג לא טוב נקטתם כאן, חניכים, שראיתכם מהלכים עד בוש, בנים ובנות על החולות, ואין הדבר נראה לי כלל...

— מה יש? נזדקפו מיד החניכים מתמיהה כאיש אחד.

— מה יש... זאת איני חייב להסביר לכם, אך אנו האחראים לכם ולמידותיכם, לא פחות משנושאים אנו באחריות לידיעותיכם. — השיב הלה ועיניו חדות-ממורטות.

לכאורה, נסתם בכך ויכוח אך נשתיר משקע. תלמיד ותלמידה ממשיכים להלך יחדיו לעת-ערב והרי הם נזכרים ואומרים ביניהם ברמיזה: משמע, אילו ראה אותנו בשעה זו אותו מורה בקלקלתנו, שמהלכים אנו יחדיו בשעת ערב זו... שמשתהים אנו על החולות ואומרים דברי חיבה איש לרעותו... — כן יאמר הנער והנערה וזקפת את עיניה, כשואלת בתמיהה: מה יש... ומה רע בכך... מה חטא הוא שחוטאים אנו, אין זאת כי מתקנא המורה בנו וחטל...

— אם כך אומרת את... משיב הנער כמתפעל עד היכן חוצפתה של נערה מגעת — הרי דומה עלי כי אמנם צדק ומי יודע... שמא אורב הוא כבר לצעדינו ומחר ידון אותנו ברותחים.

ואינו יודע יעקב קטינא לבטה, אם אמנם המורה ארב אחרי השנים, אך למחרת היום יצא הקול, כי נפלו דברים בין נערה ונער כשהם ישובים על החולות — והדברים עד „לחדר המורים” הגיעו בישיבה. שם התדיינו קשה אם חובה להעיר על כגון זה או מוטב לעכור בשתיקה — ועדיין המחמיר בדעתו עמד, שיש למצות את הדין בעוד שחבריו הסתייגו ולא היו עמו בדעה אחת... — כן סיפרו יודעי-דבר שהיו מאזינים ממקום-מחבוא ולאחר מכן הוציאו את הסוד לרשות הרבים, לאמור: מכאן הלך שאין מועיל בפיקוח החמור ובהיין שהיה מבידיל בין מורים וחניכים בחינוך הישן — ולא עוד אלא משתמע, כי לא רק מורים קובעים אלא חניכים דעתם מתישבת מאליה בחיים החדשים ויודעים יפה במה משמעת מחייבת ובמה חפשיים הם לרוחם — —

— יעקב, קרב הנה. — מעורר אותו מהרהורים כאלה וכיוצא בהם קולו החמור של המנהל, כשהוא מניף ליתר תוקף בזקנו הפרוש על מחצית חוזהו — הנה אתה מהלך מהדהר וקל ברוחך והוריד כותבים אלינו: מה היה על קטינא שלנו ומדוע אינו פוקד אותנו במכתבים — רחמו עלינו והדיעונו שמא חלה, חס-ושלום? — —

לבו של יעקב נוקפו והוא כובש עיניו מכוח מבטו של המנהל, אך כיוון שנפטר מעליו ונושא בלבו נזיפה כבושה, שוב אין לו טינה כלפיו. בסוף-דבר את טובתו ביקש וגם מנהל זה אינו אלא אחד מחבר המורים, מהם השכונה מלאה מפה לפה — הם העומדים על המשמר, הם הלוחמים לטהרתה של הלשון, אם

צונץ והעדה היהודית באשכנז

מאת נחום גלאצר

בעיון שלפנינו השתמש המחבר במיוחד במכתבים שהריץ יום טוב ליפמן צונץ למורו הראשון שמואל מאיר אהרנברג (1773-1853), מנהל בית ספר יהודי בוולפנביטל, לבנו פיליפ אהרנברג (1811-1882) ולמספר חברים. העתק המכתבים האלה נשתמר בארכיון צונץ (לפנים בברלין וכעת בירושלים) וצילום ממנו מצוי במוסד ליאו ביק בניו-יורק. הוצאה מדעית של כל החומר הזה בעריכת כותב השורות האלה הולכת ונדפסת ותופיע בקרוב. לעניין עצמו עיי' "בין ירוח העולם" ותורת ישראל (בעניין הויכוח בין צונץ ושטינהיים), בצרון כ"א, ג, 1960, עמ' 142 עד 146.

אחד החשובים ביותר מבין מנהיגי העדה היהודית באשכנז היה ישראל יאקובסון (1768-1828), יועץ האוצר של נסיך בראונשבייג ואחר כך של ג'ירום בונפרטה. יאקובסון, יהודי נאור, מחסידי משה מנדלסון, ייסד בתי ספר מודרניים מתוך רצון לחסל את החינוך היהודי המסורתי, להנהיג במקומו הוראה ביסודות הדת והמוסר ולקרב את הנוער לתרבות הגרמנית ולשפתה. כמו כן הנהיג תיקונים בסדרי פולחן כגון תפילות ושירה בציבור בשפת המדינה, דרשות בסגנון הנהוג בכנסייה הפרוטסטאנטית וקנפירמאציות חגיגיות שתפסו את מקום חג הברית מצווה המסורתית. בשנת 1815 פתח יאקובסון את דלתי ביתו בברלין לפולחן מסוג זה.

באותה שנה הגיע צונץ לברלין כדי ללמוד באוניברסיטה, שבראשה עמד התיאולוג פרידריך שליירמאכר. הסטודנט הצעיר (צונץ היה אז בן עשרים ואחת), שכבר מזמן נטה לרוח ההשכלה, נספח על עדתו של יאקובסון והתלהב משיטתה הדתית. הסדר החיצוני, הרגש האיסתיטי, תפארת המליצה של המטיפים ניראו לו כציוני הדרך הנכונה להתחדשות הדתיות בישראל במסגרת התרבות הכללית.

אך כעבור זמן קצר התחיל לראות את הלקויים בעדה היהודית המתקדמת. ביחוד את הנטייה למחלוקת, את פיזור הכוחות ואת חוסר היכולת להתאחד לטובת המטרה המשותפת. הכרת הלקויים האלה לא החלישה את דעתו. חשיבות יתירה ייחס למלחמה ביהדות הרבנית ונציגיה, הרבנים מחוסרי השכלה אירופית המחזיקים בישן באשר הוא ישן והמסרבים להיענות לרוח הזמן.

במכתביו התלוצץ במתנגדי "הסינאגוגה הגרמנית" שחשדו "שהיא תוביל את היהודים לדיאיזמוס או לשלילת האלהות ובעיניהם אין הבדל בין שניהם" (פברואר 1820). מתוך הסכמה הוא מצטט ממכתבו של התיאולוג הפרוטסטאנטי ושונא ישראל היינריך פאולוס לדוד פרידלנדר (1750-1834), המשכיל והמתבולל,

בו המריץ פאולוס את פרידלנדר „להמשיך במלחמתו ברבנות (רביניסמוס בלע"ז) ולשמור את שרידי נחלתו של מנדלסון" (7 יולי 1820). ממכתביו של צונץ נודע לנו שאמר זה לאסוף חתימות של חסידי ריפורמה „כדי להודיע לממשלה מי הם האנשים המתייחסים בחיוב לסינאגוגה הגרמנית" (3 אוקטובר 1820). מתוך שמחה לאיד רושם צונץ מקרים כמחלת השיתוק שהותקף בה רב אחד בברסלאו, או מות חזן מטיפוס ישן ומוסיף: „לאט לאט מתבטל כל מה שעבר עליו כלה. את פעולתי אני אראה בהפיכת הרבנות כולה על פיה" (5 יאנואר 1821). ובעוד כמה חודשים: „היה בטוח שכעת יש די לוחמים זריזים ברבנות וכל עוד אני חי תורגש ההתקפה עליה". ומובן שבמושג „רבנות" לא התכוון רק למשרת הרבנות או לנושאה כי בעיקר למסורת כולה ולתרבות התורנית.

מתוך רצון כביר לפעול למען החזית היהודית החדשה, מתקדמת ומשכילה, יודעת את עברה ורואה את הנולד, התבצר בצונץ הרעיון שאפשר לאחד את האינטליגנציה שתקבל עליה את התפקיד ההיסטורי הזה. בתקופה זו השתתף צונץ ביסוד „חוג מדעי" שנתארגן בברלין בשנת 1816 ושבמשך שלש שנים התרחב ונעשה ל„אגודה לתרבות ולמדע של היהודים". חברי האגודה (וביניהם המשפטן ההיגליאני אדוארד גאנס ומשה מוזר, ידידו של המשורר היינה) האמינו שהגישה המדעית למציאות ההיסטורית המדינית והתרבותית היא הכוח העלול לאחד את האנושות המשכילה כולה ולסגל את היהודי שיתן את ידו למפעל הזה. כחבר ההנהלה, השקיע צונץ ממרצו במילוי תכנית האגודה, השמיע הרצאות בפני חבריה ומטעם האגודה ערך את כלי־בטוייה, „כתב העת לחכמת ישראל", שהצביע בשנת 1823. כידוע פירסם צונץ בכתב־עת זה את מאמרו המפורסם „רש"י" ועוד שני מחקרים. מלבד תכנם הלמדני הרב (שברבות הימים נתקבל כעיקר), ניכר בהם הכיוון הפולמטי והרצון ליצור אווירה חדשה בבית ישראל, להתאים את המחשבה היהודית להגות האירופית, ולהתבטא בסגנון מדעי המשותף לשתייהן. הוא הוא הכיוון שצונץ הכריז עליו בחיבורו המדעי הראשון, „משהו לספרות הרבנית" (1818).

לא עברו ימים מועטים והצד השלילי שביהדות המשכילה, שצונץ הרגיש בו כבר מראשיתו, התגבר בהכרתו. את מקום הבטחון ברצונה הטוב של עדת הנאורים ירש היאוש. ראוי לציין שחברו של צונץ, ההיסטוריון יצחק מרדכי יוסט (1793-1860), אף פעם לא התרשם מן ה„סינאגוגה הגרמנית" ובמכתביו לש. מ. אהרנברג שפך בוז על סדרי הפולחן בבית הכנסת של יאקובסון ועל המתפללים שם. ואף מן „האגודה לתרבות ולמדע של היהודים" לא התרשם וראה בה כעין תנועת נוער גלהבת אך מחוסרת תוכן רציני ובגרות רוחנית.

צונץ נוכח לדעת שאך שקר נחל ואז היתה אכזבתו עוקצת יותר משלילתו הקרה של יוסט. כשהשלטונות הפרוסיים סגרו את בית התפילה החדש (אפריל 1823), כתב צונץ ש„אין זה אסון גדול" ובמכתבו הזכיר שכבר מזמן הוכיח את המתפללים על עזבם את חכמת ישראל, את לשונם ואת חינוך ילדיהם, חטאים שעונשם יהיה חורבן הבית הזה. ובתחום המחקר מצא שאין לו חברים בעבודה, שהקהל אינו מתעניין בספרות ישראל ושהעשירים אינם תומכים בה. בצער רב

ראה שספרייתו המפורסמת של דוד אופנהיים, שהובאה מפראג להאמבורג, לא מצאה לה גואל בגרמניה ועברה לרשות הספרייה „בודליאנה“ באוכספורד שבאנגליה. „העשירים אינם נשמעים כי אם לטפשים, מחניפים ורמאים“ (7 נובמבר 1823). „מחובתם של העשירים היה לחזק את החיים הדתיים והמוסריים... אך אין לשער את מידת העזובה והאי־סדר בעניינים יהודיים כאן וכנראה בכל רחבי גרמניה“ (4 מאי 1824). וכדין הקצינים כן דין המנהיגות הרבנית: „כל רבני פולין, הולנד, גרמניה וסופריהן נחשבים בעיני ככמרים אסייתיים; מתוכם לא תבוא התשועה“ (13 מאי 1825).

בשנת 1825 יסדה הקהילה הברלינאית בית מדרש למורים ולרבנים ולמנהלם נתמנו ד"ר ירמיהו היימן (1778-1855), עורך „ידידיה“, והרב יעקב יוסף אטינגר (1780-1860). צונץ מלגלג על המוסד הזה (שבאמת לא זכה לאריכות ימים) ועל היימן, שאותו מכנה „רקב עצמות בגוף הקהילה“. „בין הנוצרים, היהודים והאתאיסטים לא מצאתי אדם גרוע ממנו“ (22 מאי 1827). בו, בעסקנותו הציבורית הצעקנית ובפעולתו הספרותית המחוסרת ערך, רואה צונץ סמל הירידה הרוחנית בדורו, דבר אשר אין לו שחר.

רווח כל שהוא עמד לו ממקום אחר. משפשטה רוח המרד במשטר הקיים בשנת 1830, ביחוד בצרפת, ורבים מבין הוגי דעות המתקדמים תלו תקוות רבות בתוצאות המהפכה, חשב גם צונץ שהשינויים לטובה במעמד האזרחי של היהודים יגרמו שינויים פנימיים בעדת ישראל. ולא עוד אלא שמפלת העריצות הפוליטית והדתית בעולם תעורר בישראל את הרצון להשתתף בחיי התקופה החדשה ולהקים גם את סוכתם הנופלת. אמנם „עדיין שולט החושך והעשירים והמשכילים המתנהגים כנוצרים תרבותיים חושבים שהגיע למטרה“, אך „בטוחני תכלית בטחון שיחד עם ההתקדמות בחיים הציבוריים בכלל תבוא התקדמות בעניינים יהודיים, גם החיצוניים וגם הפנימיים“ (27 מאי 1831).

אמונתו בכוחה החיובי של המהפכה לבשה צורה של תקווה משיחית. המהפכה נראתה לו כאתחלתא דגאולה. מכאן ואילך הבליע לתוך מכתביו מונחים שאולים ממדרשי גאולה. בולט בהם סגנון נבואי־אפוקליפטי: צפייה נרגשת לקץ תקופת זדון מזה וחזון תקומה מזה. ושוב מעניין להתבונן בהבדל שבין צונץ ויוסט. מה שראה זה ראה זה, אך יוסט לא התרשם ממה שראה ולא נתן פירוש כה אופטימי למאורעות הזמן. מטרתו היתה התבוללות שקטה. אין לשים לב לירשת ישראל כי עבר זמנה ובטל ערכה. לא כן צונץ שחיפש לו תרופה למחלת הזמן ומענה לשאלתו, ולאחר שלא מצא אותן בבית, תלה את בטחונו בכוחות חוץ. „החושך הולך ומכסה ארץ, אך אני שמח על הדבר; אין זה כי אם הענן הכבד לפני בוא יום המשפט... הענן יעבור והאור יזרח; הגאולה קרובה לבוא“ (15 אוגוסט 1831; המלה „גאולה“ כתובה עברית).

את מקום מנהיגות הקהילות שלא הצליחה לפתור לא את הבעיות הפנימיות (האדישות הרוחנית) ולא את החיצוניות (אנטישמיות, הגבלות אזרחיות) יורשת לפי צונץ מנהיגות ממין חדש, שאפיה פוליטי, ציבורי, משפטי, ושגם היא בנויה על עקרונות של אותן עולם חיצוני ממנו ציפה צונץ לחידוש הרוחות בעולם

היהודי. מנהיג כזה היה המשפטן גבריאל ריסר (1806-1863), שהקדיש את חייו גם לפעולה למען איחוד מדינות גרמניה וגם להגנה על כבוד ישראל, למלחמה נגד אנטישמיות ולמען שיווי זכויות אזרחיות. כדי להביע את דעותיו בפומבי ייסד ריסר בשנת 1832 את כתב־העת "דר יודה", שהיה שם של גנאי בפי הנוצרים. בריסר וב"דר יודה" ראה צונץ סימני מיפנה יסודי בחיי יהודי אשכנז. כצונץ כן האמין ריסר שבעיית היהודים היא חלק בלתי נפרד של המדיניות הליבראלית בעולם. "כעת יקבל הקורא היהודי מזון של ממש במקום לחם הקלוקל שניתן לו עד כה" (4 דצמבר 1832).

לעבודתו המדעית ייחס צונץ משמעות פוליטית; במובן ידוע ראה בה כעין השלמה לפעולתו המדינית של ריסר. הלא לפי דעתו של צונץ תביא חכמת ישראל לידי הכרה עצמית, והיא גם כן תתקן את היחס בין הגרמני והיהודי. אפשר לפרש את עמדתו זו של צונץ כתמימות לב, אך תמימות זו מעידה על רגש אמונה שבו: אמונה שפשטה צורה של דת ותוכן דתי ולבשה צורה של מדיניות ותוכן של מדע. שינוי צורה והחלפת תוכן מסוג זה עלולים היו להביא לידי משבר ברבות הימים. בשנת 1832 הופיע ספרו הגדול "הדרשות בישראל", שבהכנתו עסק המחבר משנת 1825 ואילך. הספר שהיה הראשון במינו ידוע ברבים כניתוח הספרות המדרשית־אגדתית במובנה הרחב; הספרות הזאת ב"השתלשלותה ההיסטורית" מופיעה כבניין שלם, כיחידה אורגאנית. אמנם, כפי שהזכרנו, נוסף על המטרה המחקרית והמדעית יש בספר כיוון פוליטי. במבוא הספר מצהיר המחבר ש"קפוח היהודים כאזרחים והזנחתה של חכמת ישראל כרוכים זה בזה. כשתשגא תרבות הרוח בקרב היהודים ותעמיק ידיעתם את ענייניהם שלהם... יגיעו היהודים למעלה גבוהה יותר בהכרת מעמדם" (הדרשות בישראל, ערך חנוך אלבעק, תרגום מ. א. ז'ק, ירושלים תשי"ד, עמ' 34). ועוד: "כדי שהאמנציפציה והמדע לא יהיו קול דברים בלבד, בחינת מעשי־אפנה הנמכרים בשוק, כי אם מקור החיים של המוסר... עליהם להקים מוסדות: בתי אולפן מעולים... ואולם לייסודם של אלה דרוש לנו להט דתי, פעולה מדעית, השתתפות נלהבת בענייני הכלל והכרה ידידותית מן החוץ" (שם, עמ' 36). בתי אולפנה כאלה דרושים בשביל "הדת והמדע, החירות האזרחית והתקדמות הרוח" (שם). ובסוף מבואו מביע צונץ את תקוותו: "מי יתן וחקירותי אלו — מלבד עיקר המטרה שאליה הן שואפות — יעוררו להכרת המשפט והמדע, יקרבו את הלבבות ללימודים הללו המיוחדים וללימודים הכרוכים בהם, וינחילו למאמצים המתוקנים של הזמן את חסדם של התקפים...". (עמ' 37). דת, מוסר ומדע מזה והכרת זכויות והאמנציפציה מזה, כולם קשורים יחד ומשולבים איש אל אחיו. בגוף הספר גוזר צונץ, שהרחקת היהודים מכל שותפות ומכל מגע מדעי בתקופות ידועות השפיע לרעה על תרבות היהודים עצמה, ובגלל ההרחקה הזאת "היו יהודי אשכנז... מפגרים אחרי אחיהם הנוצרים בהשתלמות המדעית" (עמ' 201). בגלל הפסקת השיתוף (עם הנוצרים) בחיים ובמדע נשתבשה הלשון הגרמנית של יהודי אשכנז ונעשתה לשון עלגים. ומתוך הפרישה מחיי המדינה הכללים, מתוך הנסיגה בלשון ובהשכלה הרוחנית (הכללית) באה התנוונותם של מוסדות ההשכלה (היהודיים) (עמ' 202).

כלומר, אין תרבות בישראל אם אינה קשורה בתרבות הכללית והשתתפות בחיי המדינה תנאי הוא לקיום חיי העדה היהודית. ובסיומו של הספר, לאחר שהצביע על השיפורים והתיקונים בעבודת האלהים בתקופה החדשה, מביע צונץ את תקוותו שהמיפנה הזה "תביא... ברכה ונחת, ברכה לישראל שיצא לחירות ונחת לאירופה השוקטת מריבותיה" (עמ' 221).

במושג "אירופה" השתמש צונץ בספריו ובאגרותיו במובנו הנעלה ביותר. מושג מהפכני הוא וכולל את האנושות המערבית הנאורה, שהתגברה על שלטון הכמורה והדוגמה של ימי הביניים, שהגיעה למידת החרות בחיי המדינה, דת ותרבות. במסגרת חברה ליברלית כזאת, ילידת מהפכה או שורה של מהפכות, ראה צונץ את היסוד לתקופה חדשה ביהדות המערבית, תקופת שיווי זכויות, מדע היהדות והשתתפות בתרבות הכללית. "לא היה בכוח שום דבר לעמוד בפני צעדי הענק של אירופה הניעורה... עולמות חדשים נוסדו... חומות ברזל נפלו, לנעזבים הושיטו יד וחיים חדשים באו לישראל" (עמ' 206).

בשנות הארבעים של המאה הי"ט התחילו הוגי דעות דתיים, גם נוצרים וגם יהודים, לפתח תכניות לתיקונים במחשבה דתית ובפולחן וכל זה ביד רחבה ולא כמעשה יחידים בראשית המאה. הרוח החיה בתנועה הזאת במחנה ישראל היה הרב הליבראלי המלומד אברהם גייגר (1810-1874) ובמת התנועה היתה שורת ועידות הרבנים המתקדמים שהתקיימו בין 1844 ל-1846, ושבראשיתן השתתף החוקר הרב זכריהו פרנקל (1801-1875), בעל "דרכי המשנה" ומייסד "הירחון להיסטוריה ולמדע היהדות". צונץ הכיר כמה ממשתתפי הוועידות וידע את מעשיהם. אך כה נשגבים היו מטרתיו הוא שלא היה יכול למצוא חפץ בהצעותיהם התיאולוגיות והליטורגיות. המשא ומתן בוועידות נראה לו כפיטפוט סתם וויכוח סרק; הפשרות שהוצעו היו בעיניו כמחוסרי טעם ומובן, עדות ברורה לקטנות מוחין של ראשי המדברים. לא זה הדרך, ואף כי בשנים אלה (1840-1850) כיהן צונץ כמנהל בית המדרש למורים של הקהילה הברלינאית, לא צרף את התפקיד הזה (שמילאו באמונה) למנין מחשבותיו על דרישות השעה. מגמתו היתה להורות ספרות ישראל באחת האוניברסיטאות, כמקצוע בין שאר מקצועות הומאניסטיים, תחום מוכר כמדע ליגיטימי. בשנת 1848 הציע את הצעתו זו לשר החינוך הפרוסי; תשובת השר היתה שלילית בהחלט. לא יתכן, נאמר בתשובה, לתת הכשר אוניברסיטאי ליהדות הפורשת מן הציבור ושדתה שונה מכל עם, וזה דוקא בתקופה הדוגלת בשם החירות המתגברת על ההבדלים המגבילים כאלה.

במקום להכיר שלא בא העת אליה ציפה ושאסור לדחוק את השעה, או ביתר דיוק, שחזון "אירופה" לא התגשם והעולם כמנהגו נוהג, המשיך צונץ בדרכו. מתוך הבנה למצב העניינים יזמה העדה היהודית באשכנז את יסוד מוסד גבוה ללמודים יהודיים; כבר בשנות השלושים דרש אברהם גייגר הקמת "פאקולטה יהודית תיאולוגית" והרב הליבראלי והסופר לדוויג פיליפסון (1811-1889) נתן פירסום רב לתכנית זו. צונץ דחה את הרעיון בקש: "ישמרנו אלהים מפני שלטון הכומרים". סוף סוף נפתח בשנת 1854 בית המדרש לרבנים בברסלאו, מוסד

שמרני שהורו בו מטובי חכמי ישראל, כזכריהו פרנקל והירש גריץ ההיסטוריון. צונץ נשאר בחוץ ובסגנון אירוני כינה את הנעשה שם בשם "מדע מאמין" (גלאובנס-וויסנשאפט; מכתב לגרשון וולף, 16 אוקטובר 1854). וכשנוסד בברלין בית המדרש לחכמת ישראל (1872), סירב צונץ הזקן להופיע בטכס הפתיחה, כי חשש שנוכחותו תתפרש כהסכמה למה שנראה לו כשיבת המדע היהודי לגיתו. יותר יקרה היתה לו תקוותו שסוף סוף תבוא הגאולה השלימה ולא נכון להתפשר עם המצב.

כך התבודד צונץ יותר ויותר בתוך מחנה ישראל. עבודתו התרכזה בשני התחומים שכבר מצאנוהו שקוע בהם ראשו ורובו: המחקר והפוליטיקה. בשנת 1848, שנת המהפכה, נעשה צונץ לאחד הדברים המצוינים בברלין למען הדימוקראטיה, זכויות אזרחיות והשתתפות העם בשלטון המדינה. באותה שנה נבחר לוועד הבוחר נציגים לאסיפה הלאומית הפרוסית והכלל-גרמנית. כאחד המנהיגים באגודות עם בברלין, נשא נאומים פוליטיים, וניסה לחנך את העם הינון מדיני מתקדם. בגלל הריאקציה בין שנות 1850 ו-1858 נפסקה הפעולה הזאת אך נתחדשה אחר כך ונמשכה עד 1870. מבחר נאומי המדיניים (כחמשים עמוד) הכניס כנספח לאוסף כתביו בחכמת ישראל: הסיף והספר היו כרוכים אצלו. גם במכתביו הביע את עמדתו לענייני היום; בהם ביקר באפן החרוף ביותר את האומה הגרמנית ואת מנהיגיה, את הברבריות בחיי צבור, וניבא להתפתחויות שנתגשמו בדורנו; רק קומץ קטן של ליבראלים אמיתיים הוציא מכלל ביקורתו. והספר: את עבודתו המדעית לא הפסיק אף פעם, ואמונתו שיצר מחקרים העתידים להתקיים שימשה בערבוביה עם היאוש הגובר על שלא קבעו להם מקום בתחום המדע ההיסטורי ועם העצבות העמוקה על העם-ארצות בישראל. ומהו הנושא העיקרי לו הקדיש שנים רבות של עמל ויגיעה ויצירת יש מאין ממש? הפיוט, הסליחה, שירי קודש ומקומם בבית הכנסת. עוד בספרו "לתולדות ישראל וספרותו" שיצא בשנת 1845 חזר צונץ על הרעיון החביב עליו, והוא האחדות האורגאנית של תולדות רוח האדם וספרות ישראל כשותף במעשה זה. רעיון זה אינו נעלם לגמרי בספרים הבאים ("פיוטי בית הכנסת בימי הביניים", 1855, "מנהגי העבודה בבית הכנסת", 1859, ו"תולדות ספרות הפיוט", 1865), אך אין לו אותו משקל, תש כוחו ובטל ערכו המרכזי בתורתו ההיסטורית והספרותית של צונץ. במקום אחדות הספרות העולמית מצהיר המתבר את האחדות היהודית ואחדות בית הכנסת העולה מתוך שינויי נוסחות ומנהגים.

בסופו של דבר דר צונץ בשני עולמות: עולם האירופי הרחב על צפיות הומניסטיות ותקוות לאחזה אנושית שבו, ועולם היהודי שאת ביטויו העמוק ביותר מצא בבית הכנסת ובבית המדרש. המחקר בספרות מוסדות אלה מילא בחייו את מקום הדת. במשך שנים רבות ניסה לאחד את שני השטחים — כמדומה היה שרק אחדות כזו תפתור את בעית היהודים והיהדות — ולא הצליח. ויתכן שבתיאורו את שירת העדה העומדת בפני האלהים יש מן מחאה נסתרת נגד העולם הכורע ברך בפני אלים זרים. במשך העבודה בפיוטים כתב: "דומני שבספרי זה תרמתי אבן אחת קטנה לבנין בית המקדש המשיחי" (2 אוגוסט 1854).

הדג של יונה הנביא

(מתוך הסידרה: על פני כבישים רחוקים)

מאת ימימה טשרנוביץ-אביר

יש וגלגלי הגורל מגלגלים אירועים ופגישות, משל היה זה במאי רב־תנופה ורב־כשרון. לפני כמה חדשים, נשמע לפתע קול אשה מדבר אלי מבעד לשפופרת הטלפון:

„סניורה, אני מודה לך מאד“... הקול — חנוק דמעות, המשיך ודיבר: „הזוכרת את סניורה? את צילמת את בעלי, את פישל, את פיליפה, צילמת אותו בפתח חנותו... הזוכרת את?“ ופתע גבר הבכי, זמן רב נשמע קול בכי חרישי ואחר אמרה האשה:

„אצלצל אליך בעוד רגעים מספר. איני יכולה לדבר, ארגע — ואטלפן שנית“. הפסיקה השיחה והשארתי צמודה אל הטלפון כשאני מהרהרת באשה, בבכי שנשמע זה עתה ומנסה להעלות האירועיים כפי שצפו בזכרוני. אכן, זכרתי היטב, וכיצד יכולתי שלא לזכור פגישה זו?

היה זה בסוף מסענו לקצה העולם, לארץ האש, זו חלקת ארץ הקרובה ביותר לציר הדרומי. כיון שמטוסנו עבר על פני קומודורו־ריבאדאביה, עיר הנפט שבפאטאגוניה, ה„נגב“ של ארגנטינה, החלטנו לחנות בעיר זו ולהיפגש עם הקהילה היהודית הקטנה המונה כמה עשרות משפחות. משחנה מטוסנו בשרה התעופה, הקבילו פנינו כל בני הקהילה, אשר ניכר היה בהם כי לא לעתים קרובות מזדמן אליהם אורח מישראל. יהודים טובים אלו, לא משו מעלינו כל אותה יממה שבילינו בחברתם. זכרתי אותם באהבה רבה, זכרתי, עתה, עם הישמע קול האשה מבעד לטלפון, את מרחבי האינקץ אליהם נקלענו, האדמה הכבדה סביב, זכרתי את מגדלי קידוח הנפט שנראו בכל מקום, כל המראות הללו, צפו ועלו בזכרוני, כאלו ראיתים זה עתה, ועל הכל — זכרתי אותו — את היהודי היקר שפגשתי בעיר זו.

תמיד אני מהרהרת בכח המיוחד המחזיק קהילות קטנות הפזורות במרחבי־אין קץ, אותו הכח המיוחד המכריח יהודים הנקלעים בין הגויים לשמור על יהדותם, אותו הכח המפיח בלבם את התשוקה למעט יהדות, המכריח אותם ליצור לעצמם מרכזים יהודים, לקיים בית־ספר יהודי, אותו הכח המזכיר לי תמיד שרשים של עץ הגדל באדמת טרשים ומחפש לעצמו מוצא לאימה פוריה. הוא היה אחד מהם, יהודי בן קהילה נידחת בקצה העולם, במרחבי האינקץ — זכרתיו בבהירות כאילו אך תמול נפגשנו ושמרתי בלבי כל מלה מאותה השיחה ששוחחנו בפתח חנותו.

זוכרת אני, משהגענו למלון, לא ניתנה לנו שהות כלשהי להחליף בגדינו, השגריר יצא מיד לבקר את ראשי השלטון ואלו אני — כיון שלא ניצטרפתי אליו, יצאתי לשוטט ברחובות קריה. היתה זו עיר אשר רבו בה פיגומי בנינים שלא הושלמו, עיר המונה למעלה מ־80 אלף תושבים, שהחלה להתפתח בקצב מסחרר והפסיקה בניינה מחמת המשבר הכלכלי שפקד את המדינה. מהלכת הייתי בעיר הומיה זו, מסתכלת בתושביה, בקצב חייהם ואוני קשובה לצליל השפה הספרדית המדוברת סביב. לפתע קלטה עיני דמות אדם ניצב בפתח חנותו. היתה זו חנות קטנה, מין "כלבו", נוסח הערים הכפריות. היה זה יהודי — הכרת פניו ענתה בו, ומשקפיו התחייכו אלי. פנה אלי באידיש עסיסית, שהמבטא הליטאי נישמר בקפדנות: "סניורה", אמר, "מה זה הנך מהלכת לבדך ברחובות העיר? ומדוע לא הצטרפת לבעלך בביקוריו הרשמיים?"

תמהתי על שהכירני ושאלתיו מנין לו מי אני. התחייך אלי והשיב לי נוסח יהודים: תשובה — שהיא גם שאלה:

"האם יכולה את להעלות בדעתך, סניורה, שלא הייתי בא להקביל פניכם בשדה התעופה? האם כל יום מזדמנים לכאן אורחים נכבדים מישראל? מובן מאליו שהייתי ביחד עם כל היהודים בשדה התעופה. יום טוב הוא לנו היום, ויהודי כמוני — לא ישמח?"

ביקשתי רשות לצלם אותו בפתח חנותו. השיר שערוותיו המעטות שנותרו על ראשו המתקרח התייצב בפתח החנות והעלה חיוך של אושר על פניו. "מה לך, סניורה, מהלכת לבדך בעיר הזרה", חזר לשאלתו הראשונה, "מוטב שתסורי לחנותי, תכירי את אשתי ותראי כיצד יהודי חי" (בלשונו): "ווי לעבט אַ איד".

דבריו שטפו כדברי אדם אשר זה זמן רב שלא שוחח עם איש, אדם אשר משום מה, הוטלה עליו תענית דיבור. הציץ לחנות, הסתכל בנעשה פנימה וחיוך ערמומי עלה על שפתיו: "החנות מלאה קונים, גויים כולם, שוחרים לפתחו של פישל. מוטב שנסוחח כאן, בפתח החנות, ככתוב באתו השיר: "עומד יהודי בחנותו, חנות המאה שברחוב" ... החל מזמזם המנגינה העממית, הפסיק ואמר: "מחכה לקונים כי יבואו" — הרי כך כתוב שם, בשיר זה, אך אנו כאן, ברוך השם, אין אנו מחכים לקונים, קונים יש בשפע, פרנסה יש בשפע — אלא מה? אידישקייט חסר, זהו, סניורה! זוהי הצרה! ודאי תשאלני כיצד התגלגל יהודי ליטאי שכמוני לקצה העולם, אומר לך: אולי שמעת פעם מעשה יונה הנביא והדג? סליחה על בורותי! וכי יש לשאול אשה מישראל אם שמעה סיפור הכתוב בתנ"ך? הן אצלכם תינוקות מדברים בלשון ישעיהו הנביא ועגלונים מקללים בלשון עמוס והושע — ובכן, כיון ששמעת הסיפור על יונה הנביא, להווי ידוע לך שאני הוא כמו יונה, הדג פלט אותי בחוף זה והריני יושב כאן, יושב ומתבולל בין הגויים. לו היו לנו ילדים, חי נפשי שלא הייתי נשאר במקום זה, ולו רק יום אחד, הייתי נודד למקומות תורה, אך ילדים לא נתן לנו אלהים, ופרנסה נתן, וכך נשארנו כאן, שמי פישל, אך כאן, בין הגויים, קוראים לי פיליפה — פיליפה מסיפורו של יונה הנביא. זהו, סניורה, זהו הסיפור".

היתה ביהודי זה אותה עממיות נפלאה שנשמרה למרות מירוץ השנים וריחוק המקום, למרות הבדידות. אותה עסיסיות יהודית שדומה עליך: רק תמול יצא את העיירה היהודית, נשתמרה בו הנשמה היהודית של עיירות ליטה ופולין, עיירות שנישמדו ואינן, אך בלבו של יהודי זה חיו חיים עמוקים, ללא מכשולים של שנים ומרחק גיאוגרפי.

עמדנו בפתח החנות ושוחחנו, שאלתיו לחיי הקהילה היהודית, לפעילות הציונית, נד בראשו, וכעין עננה כיסתה פניו:

„אולי תגידי לי, סניורה, כיצד נוכל לשמור על מעט היהדות במקום מרוחק זה? ההורים רודפים אחר הפרנסה, והילדים — בינתיים — מתרחקים מן היהדות. אך אלהים שומר על עמו, הן בנים אנו לעם סגולה, ולא נשכחנו מלב כל. לפעמים אנו מתכנסים, שומרים על החגים היהודים, יום הכפורים, ראש השנה, אך בכל ימות השנה, כבני ישראל בזמן שיצאו ממצרים, מהלכים במדבר — ומדברים ספרדית, משה רבנו לא דיבר ספרדית — הוא דיבר עברית — ואילו אנו מהלכים במדבר ומדברים ספרדית“.

צחק בקול למשמע החכמה של עצמו ואחר הוסיף ואמר:

„בואי, סניורה, הגויים יצאו כבר מהחנות, ניכנס אנחנו ותכירי את הפלוגנית שלי, אגב, היודעת את מה אמרו היום הגויים? קראו בעתון ששגריר ישראל הגיע ובאו אלי ואמרו: „פיליפה, [כך הם קוראים לי במקום שמי היהודי שהוא פישל], פיליפה, אמרו לי — אביך הגיע, החליטו שאבי הוא שגריר ישראל. יודעים שאב רוחני הוא לי!“

דבריו שטפו במהירות, דיבר ללא הפסק, לא היה לי כל צורך לעוררו לשיחה. אותה שעה נכנסנו לחנות. ליד אחד הדוכנים עמדה אשה גבוהה, כיבדת משקל, ראשה עטור סיכות ראש וגלגלי ברזל ושערותיה המכסיפות היו מכונסות בכל מיני תכשירי ספרות:

„רואה את“, הצביע היהודי לעבר אשתו, זוהי הפלוגנית שלי. מתקשטת לכבוד המסיבה שתתקיים הערב במועדון שלנו. לכבודכם כל התכונה — רוצה למצוא חן בעיני השגריר“. טפח לאשתו על השכם והמשיך להראות לי את החנות. האשה נבוכה ובכעס עצור אמרה לבעלה משהו בספרדית.

„ספרדית היא מדברת אתי, את האידיש שלה כמעט ושכחה. זוהי דרך הנשים, מתבוללות בין הגויים. נשים דעתן קלה“, פסק פסוקו בעברית במבטא אשכנזי. האשה, שכל אותה שיחה כפי הנראה, לא היתה לרוחה, הסתלקה לעבר הדירה אשר היתה צמודה לחנות.

„ושם, סניורה, שם עובדת השיקסה. היא עוסקת במלאכת המטבח והבית ואשתי — אשת חיל — עזר כנגדי — עובדת בחנות“. ושוב נשמע צליל העברית בהברה האשכנזית. הרגשתי שהיהודי שש לקראת כל מילה שטרם נישכחה וצפה אליו מנבכי העבר.

היינו מהלכים על פני החנות המלאה סחורה והיהודי מצביע ומראה לי הכל, משיח ומתבל דבריו במלים ספרדיות שכבר התגנבו לאידיש העסיסית שלו.

מסתכלת הייתי בו, ביהודי זה שניפלט כאותו יונה הנביא, לחוף נינוה זה וחי כאן חיו.

זמן מה עוד ביליתי בחברתו — ואחר כך, באותו ערב, שעה שישבנו במסיבה עם הקהילה כולה, ראיתיו יושב לא רחוק מאתנו, ועל ידו אשתו, מקושטת ומסורקת. הוא שתה בצמא כל מילה שיצאה מפיו, כל סיפור שסיפרנו על ישראל ועל הקורות שם ומדי פעם היו עיניו, הטובות הלבביות, מופנות אלי כאילו אומרות: "התזכרי את השיחה שהתנהלה בינינו?" אותו ערב נתמשכה המסיבה עד לשעות הלילה המאוחרות ולמחרת חזרנו לבואנוס אירס, משפיתחתי את הסרט המצולם שבמצלמתי — וגיליתי על אחת התמונות את היהודי הניצב בפתח חנותו, שלחתי לו התמונה בצירוף כמה מילות ברכה.

* * *

כל זה זכרתי באותם הרגעים בהם צמודה הייתי לטלפון ממתינה לצילצולה של אותה האשה. ולפתע נישמע הקול, אך למרות שהמתנתי לו, נחרדתי מקול הצילצול ומיהרתי להרים השפופרת. הפעם היה קולה של האשה רגוע יותר:

"סניורה, אני מודה לך כל כך! מדברת אלמנתו של פישל, פיליפה, את צילמת אותו בפתח חנותו, ושלחת לנו התמונה. וביום שהגיעה התמונה — הוא מת, צנח ומת, ותמונה קטנה זו שלך, זוהי התמונה האחרונה שנותרה לי. אני מודה לך כל כך... זוהי התמונה האחרונה מבעלי המנוח."

עתה בכתה ולא ניסתה להפסיק בכייה. ביקשתיה שתסור אלי, רציתי לראותה, לדבר עמה, לשאול עליו, היא הבטיחה לבוא — היכיתי לה — ולא באה. ואני — מהרהרת הייתי בו, בפישל, בפיליפה — זה היהודי שניפלט כיונה הנביא, לחוף הזר והרחוק.

המורים

(סוף מעמוד 147)

בפני סכנתה של לשון העם, יריבתה מן הגלות — היידיש — ואם נגד חדירתה של השפה הגרמנית אשר סכנתה גדולה פי כמה לגבי החינוך העברי הרך. מורים אלו הם איפוא שהתפקדו לשמור על טהרת הרוח, כי רק בה ייבנה עם יושב ציון... — ומניע יעקב קטינא בראשו כלפי עצמו לאמת שבמסקנה הזאת, אף פוטר הוא הבטחה רפויה מתוך סימני חרטה גלויים כלפי המנהל: אכתוב, אדוני המנהל... והלה מטיל בו ליתר תוקף מבט אחרון ופונה ממנו ונכנס לחדר ההנהלה.

בְּעֵינַיִם פְּצִינֵי הַפְּרָחִים

מֵאֵת רְחֵלָה בְּבִלְי

לֹא חֲשַׁבְתִּי עַד כֹּה
מִהַ לֶּחַ יִגְבֹּר בּוֹ בְּפֶרֶחַ
כִּי לֹא יִשְׁרֹף בְּשֶׁמֶשׁ.
לֹא יִחַלֶּה בְּקֶרֶךְ.
לֹא יִכְף בְּרוּחַ
וּבְגֶשֶׁם לֹא יִסְחֹף.
וַיִּישֶׁר וַיִּיָּחַד
לְמַלְכוּת הַטְּבַע סְבִיב.

לֹא חֲשַׁבְתִּי עַד כֹּה
אִם יוֹדְעִים הַפְּרָחִים
יָפִים שֶׁל עֲצָמָם,
וְהַעֵינַיִם —
אֵלֵינוּ הֵן. בְּהֵן יִרְאוּ
יָפֵי הַפְּרָחִים הָאֵחִים.

וּכְכֹל שְׂאֲחָשֵׁב, אֲדַע —
יָפִיפוּ הַפְּרָחִים בְּשֶׁל עֵינֵי הַפְּרָחִים.
בְּשֶׁל עֵינֵי כָּל הַטְּבַע הַרְוָאָה יָפִים.
וְאֲנִי —
מִהַ מָּאֵד אֶפְלֵל רְאוּת כִּי אוֹכֵל
מִבְּעַד לְעֵינֵי הַפְּרָחִים
אֵל עֵינֵי הָאָדָם.

גרמניה החדשה והיחס ליהודים

מאת י. מישאל

על גרמניה החדשה ויחס הגרמנים ליהודים מחולקות הדעות. ישנם האומרים, כי רובם של בני הדור הקודם, ששירת בימי מלחמת העולם השנייה בצבא, בפקידות הממשלתית, ועבד במשרדים, בחרושת ובתעשייה, עדיין מחזיקים במשפטיהם הקדומים אלא שאינם מגלים אותם בפומבי. גם אלו מביניהם שבחלו אחרי המלחמה בנאציזם רואים את עיקר התקלה בזה שהיטלר גרם להם שיפסידו במלחמה ויסבלו ממוראותיה, אך את מעשי הזוועה שנעשו על ידם במישרין או בעקיפין הם רואים כ"נחלת העבר" וכמשהו שאינו ניתן לתקון ומוטב להשכיחו מן הלב. הדור הצעיר והנוער הגרמני הם פרשה בפני עצמה. אך גם ביניהם רבים המסרבים להאמין, כי "כל זה אירע באמת ואינו אלא תעמולה גרידא".

בנידון זה ממלא עתה משפטם של פושעי אושוויץ, שהשמידו קרוב לשני-שלישים מקרבנות השואה היהודיים באירופה, תפקיד חשוב ביותר. עיקר חידושו בזה, שהוא נערך על ידי הגרמנים בעצמם, והשופטים אינם אמריקנים, אנגלים או רוסים, כבמשפט נירנברג, או בני העם היהודי, כבמשפט ירושלים, אלא — בני העם שמתוכו יצאו תליינים אלה למאות ולאלפים. עוד חידוש גדול במשפט זה, שהוא נערך על אדמת גרמניה. בפראנקפורט ע"נ מיין, ואינו משפט של יחיד, כי אם של רבים, ששיתפו עצמם ברצח העם היהודי, מי לתיאבון ומי לשם קבלת שכר והצטיינות, וכמעט כולם — ללא נקיפת מצפון כלשהי. וזאת לדעת, כי הנאשמים — לא כולם בורים ובעלי נטיות פליליות הם. יש בהם בעלי השכלה ובעל מעמד, אנשי מדע ובעלי תארים, שגרתמו בעול המשימה של השמדת עם שלם ללא היסוס וללא רתיעה. זו אף זו: בגרמניה המערבית יודעים, כי הללו אינם אלא חלק מהנאשמים, וכי רבים מהם עודם מתהלכים חפשיים אם בספרד ואם בפורטוגאל, או באחת מארצות אמריקה הלאטינית, או שהם נהנים מחסותה של הרפובליקה האוסטרית הדימוקראטית.

מכיון שכך, ונוכח השקרים המדהימים שמשמיעים הנאשמים יום-יום ושעה-שעה (רק אחד מהם, פטרס, ראש הכולשת של ראש ממשלת בון, שהשתתף עמו בביקור טכסאט הידוע, היה לו האומץ להתאבד כשניבעו מצפוניו) — ישאל השואל: מהי עכשיו תגובתו של העם הגרמני? רשאים להניח, כי התמרמרותם והשתוממותם של רבים מבני הדור הצעיר כנה היא. אך מה בדבר דור בני העמידה? היוכלו גם הם להוסיף ולטעון "לא שמענו ולא ראינו"? היוכלו בני דורם של התליינים להכריזו, כפי שהכריזו לא פעם בעבר, "ידינו לא שפכו את הדם הזה"? משפט פראנקפורט שולל מהם את האפשרות להכריז זאת קבל עם

*) The German Phoenix, by William Henry Chamberlin, 309 pp., Duell, Sloan and Pearce, New York.

ועדה, בלי להיראות כשקרנים בעלי מצח נחושה, שאין מי שיקבל דבריהם ברצינות גמורה. במלים אחרות: משפט־פושעי אושוויץ מוקיע את האשמה הקיבוצית של העם הגרמני יותר מכל משפט אחר מימי משפט נירנברג ועד הנה. גם אם הוא נערך באיחור זמן גדול מאוד (בשנת 1965 יחול חוק־ההתיישנות על כל פשעי הנאצים בגרמניה) יש להודות באומץ רוחם של מארגניו ושל אנשי הקטיגוריה בפראנקפורט.

שוב מתעוררת אותה שאלה איומה: כיצד שותפה אומה שלימה, כמעט ללא מחאה וללא הפגנת התנגדות ממשית, ברצח העם היהודי באירופה, אנשים נשים וטף? שאלה זו אין לתרצה במשמעת המופתית בלבד, שנתברכה בה האומה הגרמנית מבטן ומלידה, כשם שאין לתרצה אך ורק בחטא הקדמון של שנאת ישראל באירופה הנוצרית, או בכשלונה הגמור של אותה „סימביוזה“, שדגלו בה יהודי אשכנז המתבוללים מימי משה מנדלסון ועד ימי יעקב ואסרמאן. יש להניח, כי גם מארגני משפט פראנקפורט עדיין לא מצאו את המפתח לחידה זו, אם כי המשפט הוא, ללא ספק, אחת הדרכים המוליכות לפתרון זה.

בינתיים מוסיפים להופיע ספרים יסודיים ופחות יסודיים על תחיתת המשקית, החברתית והתעשייתית של גרמניה שלאחר המלחמה, ואחד מהם הוא „הפניכס (החול) הגרמני“*. מחברו של הספר הוא עתונאי ותיק ורציני. בשנים הראשונות שלאחר המהפכה ברוסיה שירת ככתב לעתונים אמריקניים ובריטיים מצויינים (כרישצ'ן סאיינס, מאנצ'סטר גראדיין, „אקונומיסט“ ו„אובסרוור“) במשך שתיים־עשרה שנה. הוא חיבר כמה ספרים על רוסיה ובעיותיה. בשנות המשבר בצרפת 1939-1940 שהה בפאריס ואחר כך חזר לארצות הברית. את ההפיכה הנאצית לא ראה מקרוב ואת תוצאותיה לא חזה, אבל בשנים 1946-1962 ביקר בגרמניה עשר פעמים וניסה לעמוד על התמורות שחלו בארץ זו ועל יציבותה של ממשלת הדימוקראטים־הנוצרים של אדנאואר וארהארד. הספר הוא כולו סניגוריה על ממשלת אדינאואר ומשטרו. בעניין ד"ר גלובקה הוא מביא עדותו של החשמן הברלינאי קונארד פון־פרייזינג, שטען כי גלובקה „הציל אנטי־נאצים ויהודים רבים“. הוא היה אמנם פעיל בשירות הנאצים במשרד המשפטים שלהם, אך גם הזהיר את הקאתוליים בעוד מועד על סכנות של תכניות נאציות. עדותו זו של החשמן פון־פרייזינג מסבירה את יחסו הסלחני של אדנאואר לגלובקה עד הרגע האחרון ממש, אך אינה מתרצת כל עיקר את תפקידו המכריע של גלובקה בניסוח חוקי נירנברג נגד היהודים ובחקיקת חוקים אלה, אלא אם כן נאמר, כפי שטוענים רולף הוכהוט ואחרים, שהיתה הבחנה ברורה ומחלטת אצל הקאתוליים בין אנטישמיות ובין אנטי־קאתוליות.

צ'מברלין טוען, שתנועת המחתרת האנטי־נאצית בגרמניה לא הובנה ולא הוערכה כראוי במערב. הוא מגדירה כאחד „הכשלונות הטראגיים האציליים ביותר“ — גם אם אינו יכול להכחיש שסופה היה כשלון מוחלט. הוא אינו יכול להעיד בכל הבטחון, שכתי הספר בגרמניה כולה מקדישים את המקום והזמן הראוי ללימוד על התקופה הנאצית בתולדות גרמניה. אבל הוא מביא עדות נאמנה, כי בכרלין המערבית, עכ"פ, המצב משביע רצון מבחינה זו. הוא אומר, כי לגבי

הנוער הגרמני — הפילוסופיה של היטלר וכנופייתו היא „תורה מתה“, גם אם ייתכן שיש במערב גרמניה אגף קיצוני אולטרא-לאומני וניאו-נאצי. הוא מכחיש את נטייתם של הגרמנים לצבאיות, ומביא ראייה מהמאות שקדמו למאתיים השנים האחרונות, שבהן היתה גרמניה מחולקת לנסיכויות רבות ושונות. הוא תולה את סיבת הדעות השליליות הנפוצות על ממשלת אדנאואר ועל גרמניה המערבית כולה בתעמולה קומוניסטית ופרו-סובייטית, והוא רואה בגרמניה החדשה בעל ברית נאמן לארצות הברית.

אין צ'מברלין מכחיש שישנם עוד בגרמניה סימנים של המשטר הנאצי, הפגנות של אלימות ותופעות של אנטישמיות במסבאה, או „נאום אוילי באסיפה של ותיקי החיילים הגרמניים“, אך, לדעתו, הורם הראשי של חיי החברה והמדינה בגרמניה המערבית הוא לא בכיוון הנאציזם, כי אם — ממנו והלאה. מקום התורפה שבספר זה הוא, שכולו סניגוריה על בון ואין בו צללים, כי אם אורות בלבד, כגון בשעה שהמחבר מכריז, כי „בון זו לא ווימאר“, או: „לעולם לא תהיה עוד מלחמה בין אמריקה לגרמניה כשם שלא תהינה עוד מלחמות בין צרפת לגרמניה או בין אנגליה לגרמניה“. כל הספקות נראים אצלו כוודאות מוחלטת לא רק לגבי ההווה אלא גם לגבי העתיד. וודאות זו שבו ופסקנות זו של רשמיו היא המעוררת בנו את הפקפוקים הקשים ביותר.

בלי להיכנס לויכוחים ובלי להביא ראיות לסתור מכתבים ומשקיפים אחרים הרחוקים ממסקנותיו, עם שאינם נוטים לקומוניזם ואינם מאויבי נאט"ו והמערב, נייעץ לו לקרוא ספריהם של כמה מטובי המספרים של מערב גרמניה בימינו, שאף הם אינם חשודים על קומוניזם ואיבה למערב. יעיין נא מר צ'מברלין בסיפוריו של גונתר גראס (שספרו החדש „חצוצרת הפח“ יש בו כדי ללמד הרבה) או בסיפוריו של היינריך בל, שחיבורו האחרון, „השקפותיו של ליצן“, מביא כמה דעות מאלפות על היחס של הגרמנים ליהודים בגרמניה של עכשיו. אמו של גיבור הסיפור, פרו-נאצית לשעבר שדבקה בתקופה שלאחר המלחמה, באופנה של הסובלנות כלפי בני כל הדתות, היא נשיאת מועדון שבו נפגשים קאתוליים עם פרוטסטנטים ויהודים. במועדון זה מספר האנטישמי-לשעבר הוברט לרב יהודי לבן-זקן ותמים-לב, כי ההיסטוריה „פקחה את עיניו“ (בעוד אשר בשנים שעברו צעק כי כל היהודים חייבים מיתה).

גיבור הסיפור, הוא הליצן, או המוקיון, מעיר: „מה שהרגיז אותי ביותר בפגישות המועדון היתה תמימותם של היהודים שחזרו לארץ גרמניה ללא חשש ומורא, בלכתם שבי אחרי הצהרות מסוימות בדבר „שמירת עקרונותיה של הדימוקראטיה“ בארץ זו. אותם יהודים בודדים שחזרו לגרמניה — לא חלו ולא הרגישו, כי רק נאצים מועטים ביותר נשלחו בימי המלחמה לחזית ממש ולמקום סכנה, והנפולים בקרב היו רק אלה שמיאנו להסתגל לשחיתות של „הרייך השלישי“ ולהשגה ההדדית של הימים ההם“.

דומה כי אזהרה זו המופנית אל היהודים שחזרו אל ארץ הדמים, הבאה מעטו של סופר גרמני בעל מצפון ובעל מבט חודר היא יותר משכנעת מכמה דברי הצהרות של מדינאי בון וחשמניה, כוהניה ופקדיה.

מחודש לחודש

שותפות ומשמעותה

להכרותו של הנשיא ג'ונסון במסיבה השנתית של "הועד האמריקני למען מכון וייצמן" נודעת חשיבות יתרה. הנשיא הודיע על שיחות עם ממשלת ישראל בדבר "שימוש במים מלוחים והפיכתם למים מתוקים באמצעות אנרגיה אטומית". באותה הזדמנות הדגיש: "גם אנו, כישראל, זקוקים ביותר להמתקת מי הים. הבה נשתף פעולה בתחום זה!"

תוך כדי הכרותו על שיתוף אמריקני-ישראלי בשטח חיוני כל כך, המחייב גם תיכנון לטווח רחוק, רמזו רמזיה לא פחות חשובה, בהקשר למשבר המים בבסיס גואנטאנאמו שנגרם על ידי קאסטרו עם שובו ממוסקבה. הנשיא אמר: "אסור שהמים יפרידו בין עמים — עליהם לאחד עמים. אסור שהמים יהיו אי־פעם עילה למלחמה — המים צריכים להיות כוח הפועל למען השלום!" מלים אלה שהושמעו סמוך לאחר נעילתה של "ועידת הפיסגה" הערבית ולאחר פירסום איומיהם של שליטי ערב לחבל בתכנית מוביליהמים הישראלי על ידי הטיות מי מקורות-הירדן — הן אזהרה מפורשת מצד המצביא העליון של חילות-ארה"ב, שלא יסבול התגרות ערבית כזאת, שכמוה כמעשה-תוקפנות גלוי כלפי ישראל.

אמנם, סגן מזכיר המדינה, מר אלכסיס יו. ג'ונסון, כבר הזהיר קודם, כי "ממשלת ארה"ב — עמדתה נייטראלית במזרח הקרוב, אך היא לא תעמוד מנגד במקרה תוקפנות". אולם סגן מזכיר המדינה אמר אז, כי אין אזהרתו מכוונת כלפי איזו מדינה מסוימת שהיא, וארצות ערב יכלו לפרשה כאילו היא מכוונת נגד "תוקפנות ישראלית" במקרה של סכסוך סביב מוביליהמים הארצי הישראלי ומקורותיו. עכשיו כבר ידוע בבירות ערב, כי ממשלת ישראל תראה מלחמתית, ומרמיתו של הנשיא ג'ונסון כל פגיעה במקורות הירדן כהתגרות במסיבת "הועד האמריקני למען מכון

וייצמן" בניו יורק משתמע בצורה חד-משמעית כלפי מי הדברים אמורים ולצורך מה נאמרו.

והנה, התכנית לשיתוף-פעולה אמריקני-ישראלי אינה נושאת פירות כלכליים לאלתר. אף לדברי אופטימיסטים לא תגיע התכנית לכלל מימוש מעשי אלא לאחר שנת 1970 (ראו דבריו של שר החקלאות מר משה דיין בנידון הסיכויים של החקלאות הישראלית להפיק תועלת מכוח אטומי לצורך המתקת מים מלוחים לשם השקיה). אבל התכנית נושאת ותישא פירות ברכה מדיניים. הכרות הנשיא — לא זו בלבד שהעלתה חמתם של עתוני הערבים אלא שאחד הפרשנים המצריים כתב בעתון "אל נאהאר": "הנאום (של נשיא ארה"ב) שווה במעלת חשיבותו להכרת ממשלת ארצות-הברית במדינת ישראל בשנת 1948. מהכרה בהולדת מדינת ישראל התקדם הנאום הכרוז בעתידה של ישראל, כאילו היתה ישראל הארץ ה-51 בין ארצות הברית...". אמת, אותו פרשן ערבי הגדיש את הסאה אף כינה את הנשיא "ג'ונסון היהודי". אבל יש גרעין של אמת בהנחתו, כי רק מי שמאמין באמת בעתידה של מדינת היהודים יכול להיכנס לשותפות כזאת, שהיא שותפות של ידע טכנולוגי ומחקר מדעי, תיכנון ופיתוח, המצריכה לא רק השקעת עמל והון אלא גם אמונה בכושר-המעש ובעתידו של השותף. סוף סוף אין זו שותפות בין שווים מבחינת האמצעים הטכנולוגיים והכספיים העומדים לרשות השותפים, או מבחינת גדלו המספרי של כוח-האדם העומד לרשותם. אבל זוהי שותפות בין שווים מבחינת האיכות של כוחות המחקר העומדים לרשות השותפים. צא וראה שאפילו ברית המועצות מכירה באיכות אנשי המדע והידע היהודים בין בתחומיה היא ובין בישראל. מיטב ההוכחות לכך: רכישת פטנטים בומן האחרון מ"ידע" החברה הישראלית שנוסדה ברחובות לשם ניצול אמצאו־תיים וחידושיהם של חוקרי "מכון

„אנו נקבור אתכם, בסופו של דבר“.
אכן, בוועידת הפיסגה נכשלו המתוכננים
בן-בלה מאלג'יריה ועבדול עארף
מעיראק, שהעלו חרס במאמצייהם,
ונאצר נאלץ להוציא את בירות ודמשק
מרשימת בירות ערב, שיבקר בהן
בקרב. עובדה זו חשובה יותר
מהכרזתו המחודשת של נאצר כי
„מלחמה עם ישראל היא בלתי-במנעת,
והישראלים עלולים לתקוף בכל
רגע...“

שוב אנו עדים לכשרונו המזהיר
של השליט המצרי להפיק רווחים
דיפלומטיים והישגים של יוקרה מכל
תבוסה צבאית או מדינית שנתנסה
בה בעבר. — מימי מסע סיני ועד
התמודדות צבאית — אין מזלו משחק
לו באותה מידה.

מיפנה בצד הרוסי?

מוקדם בהחלט לדבר על מיפנה
ביחסם של שליטי מוסקבה לישראל.
עדיין הקו הסובייטי, באו"ם ומוחצה
לאו"ם, הוא פרו-ערבי מוחלט. אמנם,
היו כמה צעדים המבשרים הפשרה
כלשהי במתיחות היחסים עם ישראל.
היתה אזהרה בראדיו מוסקבה לחמומי
המוח שבין מדינאי ערב, שלא ייגררו
למלחמה בשל מובילי-המים הישראלי,
והיה הסכם על מכירת קרקעות „מגרש
הרוסים“ בירושלים לממשלת ישראל
תמורת טבין ותקלין ומשלוחים של
תפוחי זהב. ייתכנו בעתיד צעדים
נוספים בכיוון שיפור יחסי המסחר
והרחבתם, כפי שהיו לפני משבר
סואץ ומסע סיני. אך, מכאן ועד
למיפנה לטובה ביחסים — עדיין
רחוקה הדרך.

אמנם, האזהרה לערבים, שהושמעה
בראדיו מוסקבה מוכיחה, כי אין
ברית המועצות מעוניינת בשעה זו
כלל ועיקר בסכסוך דמים במזרח
הקרב. אך הוכחה יותר חותכת
לכוונות אלה אפשר היה לרוסיה לתת
ע"י קבלת החלטתו להפסיק את
משלוחי הנשק העצומים, המסיפים
לזרוע מן המזרח לארצות ערב.

אם בעבר, לפני ההרפת המאבק
עם סין העממית על ההשפעה המכרעת
בעולם האסייתי והאפריקני, ניתן היה
לומר, כי אין מוסקבה מעוניינת ביותר
באיזון-כוחות ובהשלטת שלום ושלווה
במזרח הקרב, הרי עכשיו אפשר

וייצמן ועובדיו, על ידי נציגי השגריר-
רות הסובייטי, ואותה טירחה יתרה
שטרחה רופאי רוסיה להציל ממות
את פרוס. לב לאנדאו חוקר האטום
הרוסי-יהודי. אין אנו מתכוונים לזלזל
בעתידים המדעי של טובי אנשי המחקר
בארצות ערב, אבל יש משהו מן האמת
בקביעה הספקנית, כי בורא-עולם זימן
לכדורי-הארץ יותר מדי בעלי-מוחין
יהודיים ויותר מדי ערבים בעלי
מקורות-נפט. מטעם זה עוסקים
הרוסים ב„הלאמת“ המוחות היהודיים
בברית המועצות תוך כדי מגמה
לביטול דתי ותרבותי של הקיבוץ
היהודי, ואילו הערבים עוסקים
בהלאמת מקורות הנפט בארצותיהם
תוך כדי גיוס אנשי-מדע גרמניים
בעלי תרבות נאצית.

תוצאות ועידת הפיסגה

טעות היא לחשוב, כי תוצאותיה
של ועידת הפיסגה הערבית, שכינס
נאצר בקאהיר היו כולן שליליות
מנקודת השקפתו של השליט המצרי
ומבחינת ההישגים הממשיים. ראשית,
לא נתכוון נאצר מעולם לארגן בוועידה
זו חיל-מחץ נגד ישראל, בחינת:
תנו ראש ונתקיף את מדינת היהודים!
הוא נתכוון בעיקר לבדק-ביתו הדיפי-
לומטי להשלטת הרושם שמצרים היא
הארץ הראשה ומנהיגה הוא ראש
מדינאי-ערב בכל מערכה מדינית, או
צבאית, שמדינות ערב עלולות
להסתבך בה. מטרות אלה השיג, שכן
זכה לאמץ את קשריו עם המלך חוסיין
ועם המלך הסעודי וכחדש את היחסים
הדיפלומטיים עם שניהם. עדיין
מוקדם לנחש, אם „הפשרה“ בעניין
טימן תעלה יפה, אבל עובדה היא,
שהושגה בוועידה פשרה כואת, העשויה
לשים קץ להוצאות העצומות של
ההרפתקה הצבאית המצרית בארץ-
הרים זו. כן גרם נאצר לכך, שגנרל
עארף יזדרז להתפשר עם ראשי המרד
הכורדי בעיראק.

רק מבחינה אחת לא הצליח מסעו
הדיפלומטי של נאצר לכל הדעות:
הסורים נשארו עוינים לקאהיר
ולמזימותיה. הם ממלאים כלפי ישראל
את התפקיד של „הקיצוניות הסינית“
לעומת קו הזהירות, אם לא „המתיונת“
שנוקט נאצר, לפי מתכונת כרושצ'וב
כלפי אמריקה, ומתוך אותה גישה
שוה לערך במידת עדינותה, האומרת:

בשעה הנוכחית, ומשום שאין לכוף מו"מ על מדינות ערב בשעה שהן אינן מוכנות לעשות שלום ואינן רוצות במו"מ ישיר. הערבים ישיבו כדרכם, כי לא יגשו לדיונים עד שלא יוחזרו הפליטים לישראל ועד שלא יוחזרו גבולות הארץ למצב שלפני החלוקה וכי וכו', ומה יועילו החלטות עצרת אר"ם?

העמדה הישראלית היא, כי על אר"ם, כארגון שמתפקידו לשמור על השלום ולבצרו, למלא תפקיד מכריע בכיוון זה. אך עלינו לזכור, כי אפילו אם ממשלת ארה"ב היתה מסכימה לתביעה הנ"ל, ספק אם היה נמצא בעצרת הרוב הדרוש להעביר הצעת החלטה כזאת בעצרת אר"ם הבאה במסיבות הקיימות, בשעה שחזקות השפעות השמאל הקיצוני והנייטראליסטים באפריקה ובאסיה ובמקצת — אפילו באמריקה הלאטינית, בעקבות כיבושיה הדיפלומטיים של סין העממית, סכסוך פאנאמה, פעולת סוכני קאסטר, ועוד. ברור, כי אפילו אם בית הנבחרים והסינאט האמריקני יקבלו החלטה כזאת, לא תהיה הצעת ההחלטה המאושרת של מר היילי אלא בבחינת המלצה ולא חובה שביצועה מוטל על הממשלה האמריקנית. במזכירות המדינה יימצאו מתנגדים לרוב להצעה זו, שכן יכולים הם לטעון, כי צעד כזה רק יעורר חמתם של הערבים בלי להביא תועלת ממשית לישראל ולעניין השלום. צא וראה, שאפילו הכרזה על שיתוף פעולה עם ישראל בתחום הטכני-מדעי של המתקת מי הים, שיתוף פעולה העמיד להעיל לכל עמי תבל, גררה אחריה איום מצד ראדיו בגדד, כי לפי החלטות ועידת הפיסגה הערבית חייבות מדינות ערב, "לעיין מחדש ביחסים עם כל מדינה המעדיפה את ישראל". הנקל לשער, כי תביעה מצד משלחת ארה"ב באר"ם להחליט על מו"מ ישיר-ערבי ישיר תעורר תגובות עוד יותר סוערות.

אין זאת, כי במצב הקיים לא יהיה לכל המלצה מטעם בית הנבחרים, או מטעם שני בתי הקונגרס, אלא תוקף מוסרי בלבד וההצעה, עם כל הכוונות הטובות הכרוכות בה, אינה יוצאת מגדר צעד הפגנתי גאה של ערב-בחירות, שיוכיח שוב, כי בנידון זה דעת הקהל ורובו של הציבור האמריקני עומדים לימין ישראל.

יצחק עברי

להניח, כי כרושצ'וב בוחר להימנע מהסתבכות בחלק עולם זה, בפרט שהסתבכות כזאת היתה מוליכה, במקדם או במאוחר, לידי סכסוך חמור עם ארצות הברית. ראש ממשלת מוסקבה מוכן לשלוח ללונדון איגרות חריפות בעניין קפריסין, אבל הוא אינו מוכן לשלוח צוללות ומטוסים לשם איום שכנגד על שייטת הצי האמריקאני. אחרי ולקה של קובה אין הוא שש לקראת "התמודדות" עם ארצות הברית, ובוודאי לא עם הנשיא ג'ונסון, תשעה חדשים לפני הבחירות.

יתר על כן, הקרע זומעמיק בין רוסיה המועצתית וסין העממית והצלחותיו החלקיות של צ'ו אן ליי במסעו על פני ארצות אפריקה, בתוספת הפעולה העצמאית שפעל בהג'ול בתחום כינון היחסים הדיפלומטיים עם פקין — כל אלה מחייבים את כרושצ'וב לשקול כל צעד וצעד העלול לגרום למשבר חריף באחד ממוקדי התבערה האפשריים בעולם, ולהימנע מפעולה נמהרת שיותר משתועיל לביצור עמדות הרוסים תסייע לחדירת הסינים למזרזו התיכון. לכן ניתן להסיק, שאם מיפנה ביחסים כלפי ישראל אין כאן — שיפור הטון וריבוי הזהירות יש כאן, ובתנאים הנתונים — גם זה לטובה.

הצעה של ערב בחירות

הצעתו של חבר הקונגרס גיימס היילי (דימוקראט מניו יורק) כי בית הנבחרים יקבל החלטה התובעת מאת ממשלת ארצות הברית לתמוך בהצעת החלטה שתובא לפני עצרת אר"ם ושתקרא למו"מ ישיר על שלום בין ישראל וערב — היא לכאורה רעיון טוב ונאה. כידוע התאמצת ממשלת ישראל בשנתיים האחרונות למצוא בעצרת מספר מספיק של משלחות שתתמוכנה בהצעת החלטה כזאת, שהיא מחוייבת המציאות וההגיון לפי מיטב העקרונות, שעליהם הושתתו הארגון הבינלאומי ומגילת האר"ם כאחד. כמה עתונים יהודיים בארה"ב גזדרו לברך את חבר הקונגרס על יוזמתו ועל כוונותיו הטובות.

השאלה היא: מה יצמח מיוזמה זו ומכוונות טובות אלה במסיבות הקיימות? ממשלת ארה"ב אינה נוטה כרגע לקבל גישה זו מהטעם הפשוט שאין היא רואה סיכוי למו"מ כזה

הערכות ודברי-בקרת

חיים הזז בחזקתו עומד

(בשולי ספרו של חיים הזז : בקולר אחד, הוצאת עם עובד, ת"א, 1963)

מאת משה שטיינר

„בקולר אחד“ אינו הספור הראשון הבא לישר את העקוב של פרשה בתולדותינו, שהיתה הרת סכנות ומרירות ואף איימה להמיט על עמנו מלחמת-אחים. כוונתנו לאותה תקופת ההיאבקות המרה בשנת 1947, שהביאה לידי תקומתה של מדינת ישראל. זכור לנו היטב ריב המפלגות בין ה„הגנה“ לבין המחתרת של אצ"ל ולח"י, שחבריה הוקעו אז כ„פורשים“ או „טרוריסטים חסרי-אחריות“. החוגים הרשמיים של הישוב לא ראו, או לא רצו לראות, ב„טרוריסטים“ אלה גבורים שנלחמו במשטר הבריטי למען חרות אומתם. ואולם משקמה המדינה, ניכרה מעט-מעט נטייה לשינוי ערכים, שאיפה לאובייקטיביות מתוך פרספקטיבה היסטורית. זכינו ואתו המפנה, שגרם התפכחות והסבר חדש ביחס ל„פורשים“, חל גם בחוגי הסופרים של מחנה השמאל.

אין ספק שמחתרת על מעשיה הנועזים עשויה לשמש נושא מגרה לכל סופר. ואולם במקרה דגן אפשר לקבוע בהחלט שהטמאטיקה כשלעצמה לא היתה המניע העיקרי לכתבת רומאנים מן התקופה הסוערת ההיא.

הראשון שהעז לתת ניסוח ספרותי לאותו המיפנה היה יהושע ברי-יוסף, שהגיש לנו בשנת תשי"ג רומן „העומדים על הסף“. גבור הרומן, נח גרין, (כלומר דב גרונר), הוא איש אצ"ל שעלה אל הגרדום בחיוך על שפתיו והוציא את נשמתו בשירת „התקוה“. בהעלאת גרין למעלת גבור ובמתן כתר של הרוג מלכות על ראשו, הוציא אותו המחבר מתחומה של מפלגה אחת בישראל והפך אותו לשליח-צבור, לדמות קדושה בעצם טוהרה.

ב„דרך גבר“ ליגאל מוסינזון (1955), הגיבור הוא איש קיבוץ שנספח על לוחמי אצ"ל מתוך הכרה שאין דרך אחרת להיפטר מן הכובש הבריטי אלא באותם האמצעים שנקטם האצ"ל. הוא מורד באידיאולוגיה של הקיבוץ, בתכסיס ה„הגנה“ ובמשטר ההבלגה של החוגים הרשמיים. המטאמורפוזת הנפשית של אברהם הובר, איש הקיבוץ, עשויה לערער את היסוד האידיאולוגי של מתנגדי המחתרת הלוחמת ומפלסת את הדרך לאובייקטיביות היסטורית.

והנה בא הזז וקשר כתר של גבורה וקדושה גם לחבר האצ"ל וגם לחבר הלח"י. אף הוא מוציאם מתחום המפלגתיות הצרה ומעמידם בשורת גבורי-עם שמתו על קידוש השם והאומה. „כך בשני שבילים הלכו ושתי מצוות עשו ובקולר אחד יצאו“ (עמ' 6).

מנחם הלפרן ואליהו מזרחי, שני גבורי הספור אינם פרי דמיונו של המחבר אלא דמויות ממשיות הן של שני בחורי ישראל : מאיר פיינשטיין (איש אצ"ל)

ומשה ברזני (איש לח"י), ששמו קץ לחייהם בהפצצת רימון יד בתא המוות שבכלא ירושלים. הם עשו זאת לאחר שהוברר להם, כי לא יוכלו לבצע את תכניתם לפוצץ את הגרדום על תליינו בעצם ביצוע התלייה. משום חשש שמא יפגעו ברב, שעמד על מילוי תפקידו ללוותם אל הגרדום עם אור הבקר, נאלצו לוותר על "תמות נפשי עם פלשתים". על שני הלוחמים האלה, שניתפסו ע"י הבריטים ונידונו למוות, כתב מפקד האצ"ל את הדברים האלה: "מיום מיות האדם עלי אדמות, כלום הועלה על מזבח החרות קרבן טהור וקדוש מקרבן זה? סולם הגבורה גבה, הלך וגבה" (מנחם בגין: "המרד", הוצאת "אחיאסף", 1950, עמ' 497).

מסביב לגבורה זו בונה הזו את סיפורו שכל עצמו אינו אלא תיאור וניתוח של מהלך המחשבות וההרהורים של שני בחורים היושבים בתא המוות ומחכים ליום תלייתם. חוסר עלילה בסיפור והעדר הרקע, שגידל גבורים ממין זה, מצמצמים במילא את תחום היצירה שיכלה להיות גדולה — ואיננה. אמנם הצליח הזו לחדור אל נפשם של שני לוחמי החרות וגם השתמש בהם כדי להביע את השקפותיו הידועות על ציונות ומשיחיות, אבל בדרך כלל אפשר היה לצפות מהזו יצירה רבת משקל יותר, אילו הרחיב את היריעה ופתח לקורא שער למה שהתרחש אז מחוץ לבית הסוהר, אין ספק ש"בקולר אחד" היה עולה במעופו, בחיוניותו ואמיתותו ההיסטורית על "העומדים על הסף" ו"דרך גבר". ואולם מה שנוגע לניסוח הספרותי המאפיין את הזו, לא נגרע מיכלתו האמנותית גם בסיפור זה. אליהו מזרחי, בחור מעדות המזרח, הוא איש פשוט, תם, שקט וישר

בפשטותו, אדם ללא תסביכים. "אין לו אלא לב אחד לחובת הארץ". הוא דומה בפשטותו לרחמים הסבל הידוע לנו מסיפורו של הזו בשם זה. ואילו מנחם הלפרן ממוצא אשכנזי, הוגה רבות, מתוסבך, בעל תכונות אחדות המציינות את מנשקה באופרוואני באותו סיפור. מנחם מקנא בחברו הואיל וברי לו, כי "האמונה באלהים היא שסועדת אותו ומשמרתו מכל רע" (שם, עמ' 90). פשטות זו, המאפיינת את אליהו והנובעת ממקור דתי, חסרה למנחם המתלבט בהרהוריו עד שמגיע לאותן המסקנות, שחברו השיג באורח אינסטינקטיבי. ויתכן שגבורתו של מנחם היא גדולה יותר במעלה, כי הוא נאבק יותר בריגשותיו ובמחשבותיו וברגע רפיון אחד כמעט שבגד בעקרונו לא לבקש חנינה מן הכובש הבריטי שהמתרת לא הכירה בסמכות בתי-משפטית, בעקב תחנוניה של אהובתו הוא חותם על בקשת חנינה, אך מיד קורע אותה ומצליח להתגבר על החולשה הפרטית, שהיא אנושית כל כך, ועל אף ששניהם מתוארים כבני בשר ודם, הרוצים לחיות והנפחדים מפני המוות, גבורתם עולה על הכל ומעוררת כבוד גם בין הערבים וגם בין האנגלים. וגבורה זו אינה דבר שבמקרה, היא נובעת מן ההכרה שהמעשה וההיצוא מן המעשה" הם עיקר ולפיכך מובנים לנו דברי הנדונים אל הרב הצבאי: "לשנינו יש בקשה אחת ויחידה: מלחמה עם האויב עד הסוף". אמונתם בחרות עם הקרובה היא היא המחזקת את הכרתם זו: "התליות תפסקנה... ביום שהאנגלים יעזבו את הארץ. היום הזה אינו רחוק" (שם, עמ' 22). ואמונתם אינה נחלשת אף על פי שברי להם כי: "עם ישראל שוכח את גבוריו, גם אותנו ישכחו" (שם, עמ' 10).

אנשים המסורים לאידיאל והמוכנים להילחם ולמות למענו. אינם דואגים לטובתם הפרטית לא בעולם הזה ולא בעולם הבא. ואין ספק שתכונתם זו מרימה אותם למעלת קדושים וטהורים שזכו לכך על-ידי ביצוע מעשה, ולא בסבילות, מתוך פשיטת צווארם בכניעה לשוחט.

ואולם הזז אינו מטיל דופי בקדושתם של כל אלה שמתו על קדוש השם מתוך כניעה לשוחט. ונהפוך הוא. אפילו באלה שצעדו לקראת המוות, שארב להם בכבשני היטלר, רואה הזז מין גבורה. והמעניין שדווקא אליהו, הבחור הפשוט שאינו יודע להתפלסף, מביע את הרעיון הזה: „לא נלחמו על נפשם. נהרגו. יכל להיות שזו היא מין גבורה אחרת, עילאית. ללכת כך למוות, בשקט בדממה, מבלי להוציא הגה. יום-יום, שעה שעה, המונים רבים, גבורה איומה. אולי גדולה יותר מגבורת לוחמים עם נשק ביד“ (שם, עמ' 137).

המושג של „גבורה איומה“ ביחס לקרבנות השואה אומר „דרשני“ ויתכן שהזז כיסה כאן יותר משגילה.

הזז השתמש בשני גבורי הספור כשופרות לאידיאולוגיה שלו, ומאידיאולוגיה זו לא זו הזז מאז ועד עתה. מתוך גרונותיהם של מנחם ואלהיו עולים קולות מ„קץ הימים“, „הדרשה“, מנאמו בוועידת הסופרים ומדושיחו המפורסם בינו לבין בן-גוריון.

פחד הגאולה, שנוסח בפשטות נוקבת ב„הדרשה“, מובלט כאן באותה התריפות: „שם נכר, רדיפות; הרג ופחד וכאן מולדת, שמש צעירה, ישועה, גאולת עולמים — ולא רוצים... ובכן יצרו להם לשון אחרת, התחפרו בגטאות, התאבלו וקוננו על חורבן בית המקדש, התחזקו ביראת שמים ובאמונה בביאת המשיח, ונרדפו על צואר והיו ללעג ולקלס — והחזיקו מעמד. אפשר לומר דוקא קיבלו עליהם באהבה... זו שפלות ויחד עם זה משהו עצום... סוד יש כאן. מוכרח להיות איזה סוד. כאן אולי טמון הסוד: משיח. מה יעשו בארץ ישראל בלא משיח. בלא משיח אין ארץ ישראל. לא נחוצה. זה סוף לחלום, סוף לכל“ (דברי מנחם, עמ' 96-95).

הזז שם בפיו של מנחם דברים שהשמיע בעשור השני של תקומת המדינה, בוועידת הסופרים ובדושיח עם בן-גוריון: „הם יבואו, ישבו כמה שנים, פתאום יעמדו ויעזבו את הארץ... מה לו ארץ ישראל ליהודי בשעה שיש שכר טוב באמריקה! והבנים הם יהיו כלם גאונים, אנשי מדע מפורסמים וימלאו את כל ערי אמריקה ואירופה“ (שם עמ' 97).

זהו הלעג המר של הזז שסימוכיו אינם חסרים בזמננו... זוהי הטענה החזקה שטען הזז כלפי אחיו, שקסם המדינה לא הצליח לרתקם אל ארצם והרדיפה אחר הצלחה חמרית ותענוגות מעבירות אותם על דעתם ומגדילה את מספר היורדים. האידיאל הציוני, האידיאל של חיבת הארץ גוססים והולכים במדינת ישראל וחלק חשוב בגסיסה זו יש לזקוף על המנהיגים שהם „לא איכפתניקים. אנשים של חיי שעה“. מנחם, לוחם לחרות עמו לפני תקומת המדינה, ניבא: „הציונות תהיה נעדרת ורוח תסתלק מישראל“ (שם עמ' 201).

ואשר ללשון הספור, הרי יש בו עקביות סגנון המציינת את המחבר מאז. מצד אחד, שאיפה לניסוח משפט בלשון המשנה, ומצד אחר, דיבור אידיומטי של הנפשות. כשכותב הזו עצמו, הריהו אומר, בדרך משל, "בא וירד להם אצל הצינוק", או "סילק לו לעתון", ואולם אם בחורי הארץ מדברים, אפשר לשמוע מפיהם עברית ישראלית מדוברת כגון: "מאיפה לוקחים כאן אקדח", "איך לפעמים", "המורל אצלך לא בסדר" וכו'.

נוסף על כך, כמו "באפק נטוי" כן גם "בקולר אחד" הילק הזו את מלת היחס "את" לפני מושא ישיר בה"א הידיעה. כנראה שבזה הוא מסכים עם בן-גוריון.

אכן לא זו הזו מקיטרוגו הבא מתוך אהבה לאידיאל הצינוני ומתוך אכזבה גם ביהדות הגולה וגם בכוחה של מדינת ישראל. יד התעמולה לא נגעה בו וזה סימן טוב ליוצר הרואה ותופס את תופעות החברה בעיניו שלו ובאינטואיציה שלו.

הפרשה של יהודי אלג'יר

(סוף מעמוד 140)

חשובה שהביאו אתם? אולם הגיון זה אינו משכנע במקרה הנוכחי. הוא אינו שם לב לתסיסה הפנימית שאנו נתקלים בסימניה הנאמנים למדי בקרב יהדות צרפת בזמן האחרון. יהדות זו הנידונה לכאורה לכלייה, אינה רוצה למות. לא מעט השפיע הניסיון המר של ימי הכיבוש הנאצי, לא מעטה — בעיקר בזמן האחרון — היא השפעתה של הצינונות ושל התנועה היהודית הלאומית, ואחרון אחרון — השפעתה של מדינת ישראל מורגשת ביותר והיא זוכה לביטוי עוד יותר רב בשל יחסי ידידות בין צרפת לבין ישראל. בהשפעתם של גורמים אלה מתחשלת לאט הכרתם הלאומית של יהודי צרפת, אף אם לפי שעה מתגלה הדבר על-ידי סימנים בודדים בלבד, שטרם זכו לתוצאות הניראות לעין כל (למשל בשטח החינוך היהודי או בשטח העלייה, או אפילו בגיוס האמצעים לצרכי האומה) במצב זה גם יהדותם של יוצאי אלג'יריה חזקה עליה שתשאר אתם וגם תעשה חלקה בגיבוש הכרתם היהודית של שאר חלקי האוכלוסייה; ואם תעשה זאת, אולי אפשר יהיה אז לדבר על המתוק שיצא מן העו, כי תהיה בכל זאת ברכה לא מעטה ביציאה ההמונית לצרפת במקום היציאה המקווה לישראל. יהדות צרפת רחוקה היום אפילו מבחינה מספרית מלהיות אחד האברים המדולדלים אי אפילו הפחות חשובים של האומה. היא תופסת על חצי מליון חבריה המקום השלישי בין חלקי האומה בגולה, ומקום בראש בין יהודי אירופה, אם נוציא מן הכלל את יהודי ברית המועצות, שבעטייו של הלחץ הצינוני נדון לשיתוק ציבורי. כל תופעה העשויה להגביר הכרתו ויכלתו של הציבור היהודי האלג'ירי בצרפת, יש בה איפוא משום עידוד רב לחיי האומה כולה. על רקע זה יש גם בבעיית יהודי אלג'יריה משום משמעות נוספת, בלי ספק חשובה למדי.

סקירות ורשימות

„הבימה“ — ממוסקבה ועד הנה

שלפפה את הקבוצה בכלל, שלא סתם הקמת תיאטרון, היא תיאטרון חשוב וגדול במעלת האמנות — היא התכלית העליונה. מטרה מיוחדת, יעוד ותפקיד אחראיים נטלו על שכם חברי „הבימה“ למלא: להיות המבשרים של תרבות עברית חדשה שבצורתה, אמצעיה וסיגנונה תהיה הבבואה לגילויי החיים החדישים ומפותחים, מורכבים ומגוונים ביותר, ובתכנה וקיצבה הפנימי תשווה דמות לחיוניות החיים העבריים המקוריים על סמליהם, צלליהם ואורותיהם. ולפיכך לא יכלה „הבימה“ ללכת בדרך הכבושה של האמנות התיאטרונית, וביחוד התרחקה כמטחוי קשת מן „המטורת“ ששלטה בתיאטרון האידי. תיאטרון זה, אף כי הקים, כידוע, משחקים בעלי כשרונות בלתי מצויים לא נאחו כמעט בשום אידיאה שתחיה את המשחק ותהפכה לא רק למקור עונג והנאה, אלא תרומם את הצופה, תעמיק את תפישתו האמנותית ותשתפו בחייה הגדולה שניתנת לה ביטוי על קרשי הבימה.

ב„הבימה“ הרגיש כל פרט שהוא „מכהן סאר“ בהיכל האמנות העברית, ולא אישיותו מכריעה והבלטת צורתו האינדיבידואלית, אלא התמזגות עצמיותו בתפקיד שהוא ממלא בתוך מסגרת המשחק הכללי, שלהשתכללותו והעלאתו לדרגה העליונה ביותר של הבעה אמנותית הוא חייב אף להקריב „קרבן“ — לטשטש את צורתו העצמית, כשההצגה דורשת ממנו כזאת.

שש, או שבע, שנות „הבימה“ במוסקבה קבעו את צורתה ורוחה. ושוב יש לתמוה על אותה מזיגה נפלאה של יצירה אמנותית ולאומית ששמה „הבימה“, שאף נכלי הייבסקציה בשעתה לא יכלו לה. אולם

א.

ביקורה של „הבימה“ באמריקה הוא השלישי במספר. הביקור הראשון חל בשנת 1926, כשהלהקה היתה אחד מפלאי תחיתנו העברית, כי הרי גולדה במול זעזועים ומהפכות והיא עצמה היתה מפנה חדש באמנות התיאטרון העברי. שוב לא היתה הלשון העברית ענין של הפגנה בלבד, אלא היא נצמדה אל אמנות המחזה והמשחק והוכיחה את חיוניותה כמכשיר הבעה רבי כחזרושם. קסם קסמה הבימה בשנותיה הראשונות בצמיחתה ועלייתה המפתיעות. יצירה אחרונה תרבותית-לאומית היתה זו של יהדות רוסיה הגדולה טרם ירדה עליה יד המהפכה הכבדה והמוחצת.

ביצירת „הבימה“ נתאחדו לכן שאיפת התחיה העברית והרצון להקים במה לאמנות המשחק היהודית. ואף צירופי המקרים שסייעו לעלייתה של „הבימה“, להתכשרותה והתקדשותה בתור „מקדש מעט“ לאמנות התיאטרון היהודית, אף הם מוריים ונפלאים היו. דביקותו של הארמני י. ב. ואכטאנוב, תלמידו הוותיק של סטאניסלאבסקי, בקבוצת העברים הצעירים, חובבי האמנות התיאטרונית, שקבעה במידה רבה את צורתה וציינה את דרכה, וזימון זה עצמו של הקבוצה למוסקבה, שבה התחוללו כל השינויים בערכי החיים והחברה, ושבה נעשו הנסיונות החדשים והנועזים במקצוע התיאטרון — היה בהן משום משחק הגורל הברוך ו„בין לילה“, או ב„בין השמשות“ של ליקוי עולמות, זכינו לנס יצירת „הבימה“.

סוד הצלחתה של „הבימה“ נעוץ היה בהכרה של כל יחיד שהצטרף ל„קולקטיבי“, שהוא שותף וחבר שווה-זכויות בו ובההרגשה

והגולם, ממחזות-בראשית של הבימה, הוצגו בניו-יורק, בביקור השני בשנת 1948 — "כתר דוד" ו"אדיסון המלך". אף בהמחזות, בימויים ומשחקם של המחזות האלה התבלטו סימני-היכר של סיגנון הבימה: תיאטרליות, עיצוב דמויות "מופתי" ומשחק מפגין, גדוש תנועה ופוזז (זכורה הדמות המוצקת, "ההררית" של יואב ב"כתר דוד"), אך ה"קלאסיות" היתירה נתנה גם טעם לפגם. חסרה ויקת-הגומלין שבין במת המשחק וקהל-הצופים. ואפשר שחסרה גם "אידיאה" מרכזית וקו אמנותי מנחה שיבריתו את הצגותיה של "הבימה" בתקופתה הראשונה. בארץ היתה "הבימה" אחד התיאטרונים העברים, שהיה עליו לרכוש את דעת הקהל ואת לב הצופים. לשבחה של "הבימה" יאמר שלא נרתעה מנסיונות חדשים, ואפשר גם הגדישה בהם. היא הומינה במאים מן התוך, פתחה באולפן לשחקנים צעירים, יצרה במה קטנה, "נסיגנית" יותר והרחיבה את הריפירטואר והעלתה מחזות מספרות העולם משקספיר עד אחרון "הוועמים" וה"אואנטגארדיסטים" . . . אף הוראמה העברית והאידיית נוצלו (ב"קץ הימים" לחיים הזן, ואפילו "מירלה אפרת" ליעקב גורדין).

מסגרת תכניתיה של "הבימה" רחבה, אך הולכת וניכרת הנטייה לטפח את המחזה העברי המקורי, ענף ספרותי צעיר, שהתחיל לצמוח ולשגשג בטיטו השנים האחרונות, על פי רוב החומר של מחזות אלה שאוב מבעיות החיים התוססות בארץ ("זרקו אותו לכלבים" לי. מוסיגונון, "ליל סופה" למשה שמיר ועוד), אך המחזאים החדשים נאבקים, ולעתים בכשרון מובהק, בבעיות אדם וחברה עולמיים (בגדי המלך" לנסיים אלוני, "בראשית" לאהרן מגד, שמתחזותיו "חדוה ואני" וה"חנה סגש" זכו להצלחה ניכרת).

בביקורה השלישי של "הבימה" באמריקה נעדרת הדמות המרכזית שלה — חנה רובינה, שנשארה בארץ. אף מיתר החתיקים, ממניחי היסוד ומאלה שנצטרפו אליה בימים הראשונים להשתקעותה בארץ, נותרו רק מתי מספר (שלמה ברק, חנה הגדול ואהרן מסקין, חלוצי הבמה העברית; שמעון

אין ספק בדבר שלא היתה "הבימה" נשאת ברוסיה עוד שנים מספר, היה השלטון גזור עליה כלייה, אף כאן סייע הגורל ו"הבימה" נחלצה מן המיצר הרוסי, שהרי בארץ זו נאסר עליה לצאת מתחומי מוסקבה ולהיראות לפני ההמונים היהודים ברחבי המדינה.

מסעי-הניצחון של "הבימה" במרכזי ישראל שבמזרח אירופה ובאמריקה חידשו את רוחה והרחיבו את אופקיה. היא נתגלתה לעולם ברכוש לא דל: חמש הצגות שלמות ומשוכללות מבחינה אמנותית: "הדיבוק", "חלום יעקב", "המבול", "היהודי הנצחי" ו"הגולם". היא זכתה לזרידפנים מרובים, אולם עליה היה עוד להתייצב על דרך-היעוד שלה — להאיר באור אמנותי את נתיב היסורים ושביילי הגאולה על עמנו. דרך-יעוד זה הולך לארץ-ישראל.

ב.

בדרך למטרה עברו על "הבימה" משברים קשים. באמריקה חל הקרע בין מספר חברי התיאטרון שהחליטו להישאר באמריקה, ובין רוב הקבוצה, שעלה ארצה.

אף ימי ההשתרשות בארץ, לא היו ימים קלים ל"הבימה". עמדה לה המסורת המפוארת ותורת רביה הגדולים באמנות הביצוע התיאטרוני במוסקבה. המסורת הזאת גם יחדה את "הבימה", שיוותה לה דמות מקורית, וגם הגבילתה. "הנוסח" והסיגנון המיוחדים קבעו אופי, אך גם כבלו. כשהמנצח — נחום צמח — נשאר באמריקה ו"הבימה" נזקקה לבמאים מבחוץ, מהם ידועי שם בעולם — התחילו הגישושים והתהיות שנמשכו שנים רבות. אף הישוב בארץ היה קטן מדי מלשמש צרכי תיאטרון גדול. ואמנם עד פרוץ מלחמת העולם השנייה היו פני "הבימה" כלפי חוץ; רוב המחזות, היו מחזות מופת מפרי רוחם ודמיונם של מחזאי אירופה; והתיאטרון עצמו הירבה לנוע על פני מרכזי ישראל הגדולים באותם הימים במערבה ובמזרחה של אירופה. הריפטרואר גדל בכמותו, אך ההצגות לא זכו לאותה שלימות, שיכלול ואמנות-משחק, שצינו את הצגות "הבימה" שבשנותיה הראשונות. מלבד "הדיבוק"

תומרי, ו"שש כנסים לאחד" לתנוך ברטוב מעורים בהחי הישראלי, בשני המאורעות המכריעים והגורליים בחיי עמנו בתקופה החדשה — השואה וקיבוץ גלויות — על כל הבעיות הכרוכים בהם. הצגות "אקטואליות" אלה נאות הן לתיאטרון הלאומי, שעליו לשמש כבואה אמנותית לנסיגות חייו של עם ומאבקו במולדתו המחודשת.

חיים ליף

פינקל ורסאל קלאצ'קין. תהליך קיבוץ הגלויות מתגלה גם בהרכב חבריה — מכל ארצות תבל נקבצו, ממזרח וממערב, סימן טוב הוא ללהקה, שהנה גוף חי, צומח ומתפתח מתוך הסביבה, שהוא עצם מעצמה ובשר מברשה. וסימן טוב הוא ל"הבימה" ולמחזה העברי המקורי, שבביקורה הנוכחי היא מופיעה רק במחזה אחד מתקופתה הראשונה, "הויבוק", בעוד ששני המחזות האחרים — "ילדי הצל" לבן-ציון

מהר"ם מרוטנברג ב"פאלקסבינע"

מנהיג נאמן לבני עדתו ועושה רושם רב באישיותו המרהיבה. לעומתו יצר שפסל זאק בדמות ההרצוג טיפוס שלילי במחזה. המחזה משתף את המסתכל במאורעות של העבר הנעוץ בהווה. לא רק אחירת רוטנברג אופפת אותך, אלא גם זו של דאכו וטרבלינקה... אתה חי את המחזה מראשיתו עד סופו.

המחזה מכריז בכח דראמטי מחודש על רעיון נצח ישראל. כדאי היה לתרגמו לאנגלית להראות לעולם הנוצרי מה בין בני לבין חמי...

הבימה צוירה ברוב טעם עליידי לאו קירן. מנהל הבימה הוא ברנארד סויר. המנהל — אברהם טייך; מזכיר-המנהל — ל. מאן. **יעקב יחזיק**

מהר"ם מרוטנברג — פואימה דרמטית בשני חלקים ובדי תמונות מאת ה. לייזיק; ביום — דוד ליכט; מוסיקה — הענעך קאן. ר' מאיר בן ר' ברוך מרוטנברג — המהר"ם — היה אחד מבעלי התוספות מחכמי אשכנז, הוא גם היה פייטן דגול. הפיוט הידוע והקינה המפורסמת שלו, "שאלי, שרופה באש לשלום אבלך", חיבר אחרי ששרפו במאה השלוש עשרה את ספריהתורה בתרבות פאריז, בירתה של צרפת.

המהר"ם נולד בווהרמס ב'1215. ב'28 ביוני 1286 נאסר וישב בבית הכלא עד יום מותו בשנת 1293.

המהר"ם היה אב"בית-דין של הקהילות קונסטאנץ, אויגנסבורג, חירדבורג, רוטנברג, וז'רמס, נירנברג ומאינץ.

מלכות הרשעה דרשה מהקהילה היהודית 50.000 מארקים כופר נפשו, אבל המהר"ם ססק שישלמו רק 500 מארקים, כמו שמשלמים בעד כל יהודי כדי שלא לתת מקום לממשלת הזדון לסחוט כסף מהקהילות היהודיות.

הדראמטורגן והמשורר ה. לייזיק, שחזון הגאולה והרגש הדתי עובר כחוט השני בכל מחזותיו, מקשר בפואימה הדראמטית את העבר הרחוק בהווה. דוד ליכט הבימאי שיפץ וליטש את הפנינים היקרות הנמצאות במחזה ושפך מאורו האמנותי על הפואימה הדראמטית.

כל אחד מן המשחקים מצטיין בתפקידו. תערי רובין נותן לנו בדמות המהר"ם טיפוס

כוס תנחומים לחברנו היקר
גבריאל פרייל
לאם העדינה קלרה
ולאח יוסף קושנר

על פטירת הבעל והאב, האדם הדגול
והמתחנך הנעלה

ר' קלמן קושנר ז"ל

המקום ינחם אותם ולא ידעו דאבה עוד.

ד"ר משה משרנוביץ וב"ב
חיים ליף וב"ב
יצחק פינקל וב"ב

ספר החדש של אהרן צייטלין

בהוצאת "יבנה", ת"א, יצא ספרו החדש של אהרן צייטלין: "מן האדם ומעלה". הספר נדפס בהידור רב, באות מאירת עיניים ועל נייר משובח והוא כרך ראשון בכתביו העבריים המכונסים של אהרן צייטלין. הכתבים ייצאו בעשרה כרכים, שיכילו את מבחר השירה, המחזה והמסה של אהרן צייטלין.

הספר החדש כולל שתי פואמות דראמטיות גדולות, שלא פורסמו עד כה בשום מקום. המחזה הפיוטי הראשון — שמו: השיבה לזכרון יעקב. השני — שמו: חלומי של עולם. הספר מכיל 230 עמודים.

הכרך השני בסדרת כתביו העבריים המכונסים של אהרן צייטלין כבר נמסר לדפוס והוא ספר עיוני בשם: מדינה וחזון-מדינה. את המבוא לספר זה כתב ההוגה העברי פרופ' שמואל ה. ברגמן (האוניברסיטה העברית, ירושלים).

נשף השרה של גבריאל פרייל

ביום שני בערב, 10 בפברואר, הקריא ב"מרכז השירה" של י.מ.ה.א. בניוירוק המשורר גבריאל פרייל מבחר משיריו, בציינו תקופות ומוטיבים בשירתו מאז הוציא את הקובץ הראשון "גוף שמש וכפור" עד שיריו האחרונים. המשורר אהרן צייטלין, נשיא הפא"ן העברי, ישב בראש וציין את דרכו של פרייל, בשירה. קהל עברי נאה בא להקשיב להקראתו של המשורר.

יובלו של מר אליהו חיים חייניץ

לעסקן העברי הידוע במכסיקו, מר אליהו חיים חייניץ מלאו שמונים שנה. ב"ט שבט, (2 בפברואר), ש.ג., ערכו חבריו העברים במכסיקו מסיבה תגיית לכבודו באולם המרכז היהודי לספורט ובה הרימו על גס

את סעליו למען החינוך והתרבות העברית מאז בא לשבת במכסיקו עד היום הזה. מר חייניץ עשה גם בשביל ענייני הספרות העברית בארצות הברית וסייע עם ה"בצרון" ועסק בהפצתו במכסיקו. חברי ועד היובל הם: אבנר אליפז, יצחק בבני, לייב בארנשטיין, ד"ר פ. דיומאנט, שלום לוקר ואברהם קאנר. ה"בצרון" מצרף את ברכתו לברכת כל העברים, שיוסיף מר חייניץ עוד ימים רבים לפעול בעד ערכי תרבותו מתוך בריאות הגוף ושלוחת הנפש וינחה לראות בנחמה.

ראובן אבינועם וד"ר יוסף י.

ריבלין באמריקה

המשורר ראובן אבינועם (גרוסמן) בא לאמריקה בשליחות מדינת ישראל בדבר פירסום תרגום אנגלי של כרכי "גווילי אש". ספרים אלה שנערכו על-ידי מר אבינועם מכילים דברי יצירה של חברי ההגנה וז"ל, שנפלו במלחמת השיחרור.

ד"ר יוסף י. ריבלין, פרופיסור לספרות שמית באוניברסיטה העברית, ישמש פרופיסור באוניברסיטת ניוירוק על-פי תכנית חלופים של שני המוסדות. פרופ' ריבלין תירגם את הקוראן לעברית והוציא ב'מוסד ביאליק' ספרו "שירת יהודי התרגום". מועצת עיריית תל-אביב העניקה לו פרס טשרניחובסקי על תרגומו "אלף לילה ולילה".

איתולינו הלבבים
לידידנו היקרים
חיים וחוזת לוף
ליום היכנס בנם הנחמד
שלום יהודה
בעול מצוות

יזכו לעלות מעלה מעלה בתורה ובחכמה
ויהיה לתפארת למשפחתו ולעמו
ד"ר משה ושושנה טשרניחוביץ
יצחק ושושנה פינקל
אריה חיוחה שפאל

זוכר שרה ברנר נ"ע

בה אדר תשכ"ד נתקיימה אסיפת אבל לזכר שרה ברנר ז"ל, מן העובדות החתיקות והמסורות של משרד המזרחי-הפועל המזרחי. הנפטרה, שנסתלקה במיטב שנותיה, הצטיינה במידותיה הנעלות, בעדינותה, ישרותה, טוב לבה ונאמנותה לשאיפות ישראל ולקנייני דתו ורוחו.

אסיפת האבל נערכה מטעם הסתדרות המזרחי-הפועל המזרחי והאירגונים והמוסדות המסונפים אליה. בין המספידים היה הרב מרכזי קירשבלום, נשיא ההסתדרות.

א ב י ד ו ת

ד"ר נחמיה רובינזון

בניוירק מת בגיל של 67 המשפטן וראש ה"מכון לעניינים יהודיים" של הקונגרס היהודי. המנוח פירסם חומר רב על השואה ועל בעיות בישראל בימינו.

אברהם אריה עקביא (יעקובוביץ)

בתלאביב מת הסופר הישיש א. א. עקביא, שפירסם בראשית המאה הזאת סיפורים בעברית והשתתף בעתונות העברית והאידיש. הוא הירבה לתרגם סיפורי מופת מספרות העולם. בסוף ימיו הוציא את הספרים "פרקי זמנים", ספר בכרונולוגיה, ו"הלוח ושימושו בכרונולוגיה", "הילכות קידוש החודש" לרמב"ם ועוד, וכן גם ערך שמונה הכרכים הראשונים של האנציקלופדיה הכללית "זרעאל". בן פ"ב היה במותו.

סיורה של "הבימה" באמריקה

התיאטרון העברי הלאומי, "הבימה", עורך סיור באמריקה. המחזה הראשון, "הדבוק",

עורך עניין רב. בתפקיד לאה מופיעה השחקנית הצעירה, שנולדה להורים נוצריים, חוה ליאון. שני המחזות הבאים הם מן החווי החדש במדינת ישראל — "ילדי הצלי" למשורר בן-ציון תומר ו"שש כנפים לאחד" למספר חנוך ברטוב. המחזה "ילדי הצלי" יוצג מפברואר 26 עד מרץ 8; ו"שש כנפים לאחד" — ממרץ 11 עד מרץ 22. ההצגות ניתנות ב"ליטל תיאטר", 240 רחוב 44 מערבה. המנהל האמנותי הוא יוליוס גלגר; סגן: צבי רוזן; והמנהל האדמיניסטרטיבי — אשר שארף; יחסיציבור — משה גילבוע.

חברי ההנהלה של "הבימה" הם השחקן גים: חיים אמיתי, יהושע ברטונוב; בת עמי אלישיב; אהרן מטקין ואברהם גניון. לאחר גמר ההצגות בניוירק תצא "הבימה" לסיור בנוארק, פילדלפיה, שיקאגו, הארטפורד, רוצ'סטר, וואשינגטון, בוסטון, מונטריאל.

personalized hebrew jewelry

ARTZI
JEWELRY COMPANY

in silver and gold
designed with
you in mind

**EV 7-2000
MA 5-5958**

237 HAVERMEYER ST
— OFF B'WAY
BROOKLYN 11, N. Y.

CEJWIN CAMPS

46th Year **PORT JERVIS, N. Y.** Est. 1919
PROGRESSIVE, EDUCATIONAL, NON-COMMERCIAL CAMP
Ideal for Jewish Boys and Girls, 6 to 16

Land and water sports; aesthetic activities; resident doctors, nurses; Sabbath, dietary laws observed; cultural influences.
Rates: \$550 *Send for descriptive brochure* Chelsea 3-2900
A. P. Schoolman A. P. Gannes, Dir. 31 Union Square W., N. Y. 3

פילדלפיה, פא.

וזאת הברכה

חבר גדול של עברים, ציונים ועסקנים בעירנו, ובתוכם ההסתדרות העברית המקומית, ההסתדרות הציונית המקומית, מחנה משה הם, היכל גרמנסאון, היכל הר ציון, היכל הר סיני ורבניהם החשובים

מברכים את זקן הסופרים העברים בפילדלפיה

מר יעקב צוזמר

להולדתו התשעים וחמש

(יום ז' חנוכה, תשכ"ד)

נוכה-נא כולנו לחוג את חג הולדתו המאה —

עד מאה ועשרים שנה וכהנה וכהנה — אמן ואמן!

הוועדה:

יצחק שאווארץ, חיים ראזין וישראל שור

פֶּאָלקסבינע

175 EAST BROADWAY, N.Y.C.

אייב טייך, מנהל ל. מאן, מזכיר

בכל מוצאי שבת
ויום א' בערב וביום

המהר"ם מרוטנברג

מאת ה. לייזיק — הביום: דוד ליכט —
מוסיקה: הינאך קאן — תפאורה ותלבושת

מאת לדיא פינקיסגני

ספרי המאלקסבינע פתוחים

להגיונות-יאטרון

והצגות-הכנסת.

התקשרו עם מר מאן לשם
קביעתם של מועדי-הצגה רצויים.

AL. 4-2211

FOLKSBIENE PLAYHOUSE

CAMP EIN HAROD

DROR-YOUNG ZIONIST
ORGANIZATION

Near Ellenville, N. Y.

ריקודי עם ושירה ישראלים,
כל פעולות המחנה, ספורט רכיבה,
בריכת שחיה תכנית תרבותית עשירה.

Unique Experience in
Creative Jewish Camping
HEBREW STUDY GROUPS
Combined American Israeli
Staff

JULY 3 — AUG. 20th.

9-17 yrs., Coed.

Send for Brochure

2121 BROADWAY, N. Y. C. 23

Call TR. 3-4209 — EN. 2-7129

SU. 7-9372

הורים עברים ומחנכים עברים
רשמו את ילדיכם במחנות
"מסד"

חלוץ המחנאות העברית
בארצות-הברית

למחנות

מתקבלים ילדים וילדות מגיל
6—16 רק לכל העונה;

למכון — מגיל 17—16;

דמי חניה במכון — \$325
למכון מתקבלים בנים ובנות
בעלי חינוך עברי של
בית-ספר תיכון עברי.

מסיימי המכון מתקבלים כמדריכים
ב"מסד" ובמחנות עבריים אחרים
בארצות-הברית.

אשתקד וגם בשנים קודמות נאלצנו להשיב
ריקם פני הורים שאיחרו לרשום את
ילדיהם. לכן הגנו מייצעים להורים ולמחנכים
העבריים לרשום את ילדיהם בהקדם.

לפרטים לפנות:

MASSAD CAMPS INC.
120 WEST 16th STREET
NEW YORK 11, N. Y.
WA. 4-9372-3

of this century" — Lewis, Cue
ONCE IN TWO DECADES
"One of the Theatre Masterpieces
HABIMAH

The National Theatre of Israel
Sponsored by the America-Israel
Cultural Foundation
FEB. 26 — MAR. 8

"CHILDREN
OF THE SHADOWS"

by B. Z. TOMER

A Penetrating Study of the struggle
of a young man to come to terms
with his painful past. Tomer's work
vivifies modern Israel.

MAR. 11 — MAR. 22

"EACH HAD SIX WINGS"

by H. BARTOV

A portrayal of a courageous
people's personal triumph against
the background of an emerging
nation.

Mail Orders or Tel. Res. Accepted.
Eves, Sun. — Thurs. Orch. \$6.90,
Mezz. \$5.75, Sat. Eve. Orch. \$7.50;
Mezz. Sold Out. Mats. Wed. at 2:00
and Sun. at 2:30. \$5.75. No Perform-
ance Fri. Eves. or Sat. Mats.

LITTLE THEATRE
240 WEST 44th STREET
BR. 9-6100 or 6417

Use the Pleasant Laxative

Ex-Lax is the laxative you enjoy
taking. Tastes like delicious choc-
olate, and gives thorough relief
gently and comfortably. Ex-Lax
is America's biggest selling lax-
ative—used for over 50 years.

Buy the Economy 89c size
Save as much as 55c

Also available in 39c and 18c sizes
When Nature "forgets"... remember

EX-LAX

THE CHOCOLATED LAXATIVE

T I K V A RECORDS

The Finest in Yiddish
and Hebrew Recordings

CHILDREN SING THE SEDER
— T82

DAVID KUSEVITSKY SINGS
JEWISH FOLK SONGS — T86

1650 Broadway Room 301
New York 19, N. Y.

Write for FREE Catalogue

Published Monthly by Bitzaron, Inc., 141 Broadway, New York 1, N. Y. (except January-February, May-June, November-December, when published Bi-Monthly, and July and August when not published). Prof. N. Glatzer, Prof. Simon Halkin (Israel), Prof. Harry A. Wolfson, Editors; Dr. Maurice E. Chernowitz, Managing Editor; Prof. Hayim Leaf, Associate Editor. Annual Subscription, payable in advance \$7.00 per year; foreign \$8.00. To members of the Armed Forces half rate. Second class postage paid at New York, N. Y. Copyright 1964, by Bitzaron, Inc. All rights reserved. Opinions expressed in articles of Bitzaron represent the opinions of the authors and not necessarily reflect those of the editors and publishers. Subscriptions are automatically renewed unless we are notified otherwise.

Leo Fuld's

Cafe SAHBRA

Only Israeli Cafe
in America

STRICTLY KOSHER NITE CLUB

Closed Friday —
Permanent Mashgiach
NEW SHOW

"COME
DANCE THE HORA"

GAURI'S 10

Israeli Folk Dancing Group

MARGOLIT ANKORY

"The Carol Burnett of Israel"

EZRA ZAHAVI &
BAT-SHEVA BAR-ON

in Yemenite Folk Lore

MENASHE BAHARAV

and his Israeli Orchestra
Parties 35-350

2 SHOWS NITELY —

3 SATURDAY

HOTEL WESTOVER

72nd Street

Bet. B'way & West End Ave.

TR. 3-1276 — EN. 2-9600

אירופה? ישראל?

נא לצלצל אלינו!

אירופה כולה... ישראל... תוכל להגיע לשם
במשך שעות מספר. מע בלופטהאנזא ללא חנייה
מניו-יורק או שיקאגו — או ישיר מסאן-
פראנציסקו, דרך לונדון או פאריז — לפראנק-
פורט. משם קשרי מטוסי-סילון מצויינים, נוחים,
לתל-אביב וכמעט לכל מקום באירופה.

כששירות זהיר של לופטהאנזא עומד לרשותך,
תהא טימתך קלה ומופלאת בשלוותה.

ארוחות כשרות וחמות ערוכות תחת השגחתם
של רבנים אורתודוכסים, מוגשות במטוס לכל
דורש בשעת הזמנת כרטיס הטיסה.

שירות סינאטור מפואר במחלקה ראשונה,
מחלקת חיסכון אדיבה בכל טיסות לופטהאנזא.
ובתכניתנו החדשה של „טוס עתה ושלם לאחר
כך" לרשותך שנתים לסלק את המחיר בשיעורי-
התשלומים המועטים ביותר.

צלצל לסוכן הנמיעות שלך,
או לחברת לופטהאנזא.

טיב-מובחר של טיסות-אוויר

 LUFTHANSA
GERMAN AIRLINES

משרדים בערים ראשיות של ארצות-הברית וקנדה.

למען יאריכונו ימיו ...

ה"בצרון" לשנתו ה"ה ...

הירחון נוסד על-ידי רב צעיר ז"ל בשנת תרצ"ט ומאז נצטרפו חוברת לחוברת וכרך לכרך עד שהגיע לכרך המ"ט.

מפעלו של החכם, מבוני המדע העברי בלשוננו חי וקיים. מאז יסודו ליוו אותו עד הנה קוראים נאמנים, שמצפים מאז לכל חוברת חדשה — למאמרים, ולמחקרים, לסיפורים ולשירים, למסות, לביקורת ולדברי המחשבה המופיעים ב"בצרון".

הנהלת ה"בצרון" והמערכת עמדו על משמר הירחון ובמסירות נפש ממש הביאוהו עד הנה — בעזרת חותמיו, ידידיו ותומכיו הנאמנים מן היום הראשון להופעתו עד הנה.

ל ז כ ר ו ן ַ נ צ ך

כל אדם מבקש להנחיל לדור הבא את הערכים היקרים ללבו. לשוננו וספרותנו — כלי היצירה העברית לכל גילוייה — הן ערכי היסוד של רוחנו. כל אחד מאתנו חייב לתרום את חלקו לשמירתם והתמדת-קיומם והתפתחותם. ומכיוון שעיינינו לעתיד — טוב שיזכרו ידידינו הוותיקים, לאחר הבטחה יקריהם, להעלות את זכרון ה"בצרון" בצוואותיהם. אין סיפוק גדול מזה מהכרה זו, שלאחר אורך ימים ושנים, יהא שם קשור במפעל שיוסיף לתרום להעשרת ערכי רוחנו העברים בתפוצת אמריקה.

ת ה י ל ת - נ צ ך

למשורר אפרים א. ליסיצקי והסופר שלמה דמשק ז"ל שהפרישו מעזבונם הדל וציוו סכומים מסויימים להחזקתו של ה"בצרון".

ירושות ל"בצרון"

ידידינו וקוראינו שיואילו לזכור את ה"בצרון" בצוואותם, יכולים לצרף נוסח הודעה זה:

I give and bequeath the sum of \$..... to Bitzaron, Inc., to be applied to its corporate purposes and the advancement of Hebrew culture.

B I T Z A R O N

1141 BROADWAY, NEW YORK 1, N. Y.

Follow your heart to Israel via

We guarantee that you'll lose it there.

You'll lose it when you see the trees you've planted over the years.

You'll lose it when you drink Israeli wine at a small cafe along the Sea of Galilee.

You'll lose it when you see the tender shoots of green in the Negev.

And you'll find a land where the people are vibrant, alive and as thoroughly interested in

you and your land as you are in theirs.

Only El Al flies you non-stop to this heart-land of history and offers the most frequent direct flights there via Europe from New York.

However, before you follow your heart . . . we suggest you follow the advice of your travel agent who **ALWAYS** has your best interests at heart.

